

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 34. szám

1997. NYÁR

Tartalom

MEDITÁCIÓ	
Ordass Lajos: Vonzó keresztyénség	1
IGEHIRDETÉS	
Rudolf Bultmann: Pál athéni beszéde	2
EMLÉKEZÜNK	
id. Kendeh György: Jørgen Glenthoj halálára	5
TANULMÁNYOK	
Jørgen Glenthoj: Miért kellett Jézusnak meghalnia?	6
Helmut Koester: A történeti Jézus és a „Küriosz Krisztosz” kultusza (I. rész)	10
Terray László: Ordass Lajos evangélikus püspök irathagyatéka	19
Pósfay György: Ordass Lajos néhány kortársának későbbi életútjáról (I. rész)	23
Boleratzky Lóránd: Gondolatok Túróczy Zoltán püspök rehabilitációjáról	31
KÖNYVISMERTETÉS	
id. Magassy Sándor: A krisztocentricitás korlátai és távlatai – Gondola- tok Luther „Négy vigasztaló zsoltár Mária magyar királynéhez” c. munkájával kapcsolatban	35
DOKUMENTUM	
Dóka Zoltán: Levél a Lutherische Welt-Information Szerkesztőségének Genfben	37

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 34. szám – 1997. NYÁR

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel. 96-439-381)

Kiadó: id. Kendeh György (tel. 1-166-2523)

A szerkesztőbizottság tagjai: D. Dóka Zoltán, Ittész János, id. Magassy Sándor,
Rózse István

Szerkesztőség: 9024 Győr, Liezen-Mayer u. 41.

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskay út 10.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: FÉBÉ Bt.

Felelős vezető: Tóth Béla

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

Ordass Lajos

Vonzó keresztyénség

„Jöjjetek és lássátok meg!”
János 1,40.

URAM!

Két keresőlelkű fiatalember kérdésére: „Mester! Hol lakol?” – adtad ezt a választ. Befogadtad őket magadhoz és egy egész életre érvényesen tanítványaiddá tetted őket. Első híveid – így látom ezt a Bibliából – átvették ajkadról ezt a szót és szívesen hívogatták otthonukba, vagy imádkozó közösségükbe azokat az embereket, akiknek a lelkében fölébredt az üdvösség utáni vágyakozás. Így teljesítették keresztyén küldetésüket.

Mint a vízvázasztó hegy, olyan ez a rövid ígéd.

Küldetéséhez hűtlenné vált, haldokló egyház van ott, ahol az emberek szeme elől takargatni kell az egyes hívek és a gyülekezet fogyatkozásait, hibáit, bűneit. Sokszor hasít bele lelkembe a fájdalom, amikor ilyen kísérleteket látok. Hiszen elhatározatlanok, hitetlenek, vagy éppen az egyház ellenségei elől úgysem lehet eltakargatni semmit sem.

De ahol valamelyik híved, vagy a benned hívők gyülekezete az egyszerű, nyílt szív szavával él s meri mondani ma is mások felé – „Jöjjetek és lássátok meg!” – ott ma is rátalálnak az emberek az üdvösség útjára.

URAM!

Te engem is így hívtál magadhoz és így tetted drágává számomra keresztyén hitemet. Azt kérem tőled: láttasd meg velem azokat az embereket, akiknek szükségük van az én életem bizonyágtételére és tedd olyanná a gyülekezetet, amelyben élek, hogy oda mindenkit a Te szavaddal hívhassak: „Jöjjetek és lássátok meg!”

*Jézus, áldd meg népedet
A te Szentlelkeddel,
Újítsd meg életünket
Mennyei erőddel!
Minden vétkeket levessünk,
És csak téged kövessünk:
Áraszd ránk kegyelmed,
Áraszd ránk kegyelmed!*

(464. ének 1. v.)

Rudolf Bultmann

Pál athéni beszéde

ApCsel 17,22–32.

A marburgi professzort, a 20. század legkiválóbb teológiai írásmagyarázóját sok támadás érte életében és azóta is. Ennek részletezésébe nem bocsátkozunk, mert más a feladatunk. A nagy teológusok sorába illeszkedik bele, akik egyúttal nagy igehirdetők is voltak. Meggyőződéses evangélikus, Lutherra gyakran hivatkozik prédikációiban. Rendszeres igehirdető volt gyülekezeti szószéken, amely alatt teológiai hallgatók és tanárok is ültek. Az eléje került alapigéknek a mélyére ásott, anélkül, hogy az újszövetségi kutatás általa igazán ismert és előmozdított eredményeivel leterhelte volna Isten szavának világos hirdetését. Ennek alátámasztásául néhány mozzanatra felhívom olvasóink figyelmét.

Az Apostolok cselekedeteiben levő beszédek a kutatók szinte egyöntetű véleménye szerint Lukács evangélista írói alkotásai. Közöttük Pál beszéde az athéni Areopágoszon Lukács korában a pogányoknak szóló prédikáció modellja volt. Bultmann az igehirdetésében nem is említi ezt, nyugodtan beszél úgy, hogy „Pál apostol...”, – ahogyan kezdődik lejjebb a szöveg.

Am leszáll a görög szöveg kútjába, és onnan hozza fel annak gazdag, a felületes olvasó előtt rejtve maradó mondanivalóját.

Egyúttal közel hozza az ige üzenetét a mai élthez, korunk emberéhez. Lásd az alábbi igehirdetés II. részét.

Bultmann hisz Krisztus feltámadásában és a holtak feltámadásában. Azért támadták sokan, mert teológiáját igazán nem ismerték vagy félreértették. A most következő igehirdetés végén is megvallja ezt a hitét. Sőt felteszi az evangélizáló kérdést: melyik csoporthoz akarunk tartozni, azokhoz, akik gúnyolódtak a feltámadás felett, vagy azokhoz, akiket nem hagyott nyugodni ez a kérdés? Sőt néhányan csatlakoztak is hozzá (34.v.!).

I.

Az apostol az Areopágoszon a pogányságot támadja – nem erkölcstelenségük, istentelenségük, hanem a kegyességük miatt. Athénban járva sok templomot és oltárt látott, ahol isteneknek áldoztak; „és háborgott a lelke, mert látta, hogy a város tele van bálványokkal” (16.v.). Pál nem tévhit miatt támadta őket. Hiszen tudta, hogy a művelt görögöknél az istenekben való hit már régen a múlté. Filozófusaik egy istenséget tanítottak: „őbenne élünk, mozgunk és vagyunk. Ahogyan a ti költőitek közül is mondták némelyek: Bizony, az ő nemzetsége vagyunk” (28.v.).

Pál szavaiból főként kettőt emelhetünk ki. 1. Az egyik: A sokistenhitben az ember félelme jut kifejezésre. Az istenek tisztelete azért keletkezett, mert a világot talányosnak és félelmesnek találták. Rejtélyesek és ijesztőek a sors és a természet erői. Az embereknek hol jót, hol rosszat hoznak. Rejtélyesek és ijesztőek azok az erők is, melyek bensőnkől törnek fel. Az ösztönök és szenvedélyek, melyek jóra vagy gonoszra indítanak. Nagy tettekre lelkesítenek vagy sötét vétkekbe taszítanak, melyektől magunk is megrettenünk. Félelmében tiszteli az ember istenekként

ezeket a hatalmakat. Félelem jele az ISMERETLEN ISTENNEK emelt oltár is. Az oltár építője mintegy anonim tiszteli azt, akit az istenek közül még nem ismer.

2. A másik: „Az Isten, aki teremtette a világot és mindazt, ami benne van, ...*nem lakik emberkéz alkotta templomokban, nem szorul emberi kéz szolgálatára*” (24–25.v.), és „nem szabad azt hinnünk, hogy aranyhoz vagy ezüsthöz vagy kőhöz, művészi alkotáshoz vagy emberi elképzeléshez hasonló az istenség” (29.v.). Itt sem tévhitről van szó, mert Pál korában a művelt görögök már túlvoltak azon, hogy az isteneknek emberi alakjuk van.

A téves hiedelem viszont a *szándék*, mely az istenség kultusza mélyén rejlik: az a törekvés, hogy az ember az *isteneket hatalma alá hajtsa*. A sötét hatalmakat azzal akarja leigázní, hogy képekben ábrázolja. Erre szolgál a vallás.

II.

Mindeddig a múltból beszéltünk, de ma nincs ehhez közöm. Vagy itt mégis *magunkról van szó*? A mai ember hasonló félelméről? A huszadik század embere szolgálatába állította a természet erőit. De megfejtette-e az élet titokzatos rejtélyeit? A világ és a lét az emberi kultúra és civilizáció révén valóban elveszítette félelmisségét? És nem lelkesednek-e a bensőkben titokzatos erők, démoni hatalmak, melyek arra a pillanatra várnak, amikor a mélyből feltörhetnek?

Amikor Pál ezt mondja: „Akit ti ismeretlenül tiszteltetek, én azt hirdetem nektek” (23.v.), elismeri, hogy a *félelemnek ama istentiszteletében benne feszül a kérdés az egy igaz Istenről*. Jelentkezik az a felismerés, hogy az ember nem ura önmagának. Világos lehet ez számunkra a fiatal Nietzsche egyik verséből: „...hozzád emelem kezemet, hozzád menekülök, kinek szívem mélyén oltárokat szentelek, hogy mindenkor halljam hívásodat. Az oltáron mélyen bevésve izzik: Az ismeretlen Istennek. ...Ismerni akarlak, Ismeretlen, téged, ki megragadod lelkemet, átjárod fergetegként életemet! Te Megragadhatatlan, Rokonom! Ismerni akarlak, szolgálni Néked.” Az ember ma is az ismeretlen istenhez fordul, nem tiszteli a *kinyilatkoztatott Istent*, a mennynek és földnek Urát, mert a maga ura akar lenni.

Egy valóság van, amit nem lehet a technika eszközeivel eltávolítani: a *halál*. A régi ember számolt a halállal. A halál közeledtén elkészült rá; az egyház vigasztaló, erősítő szavát is kereste. A mai ember inkább elfordítja tekintetét a haláltól. Miért volt ez régen másként? Mert tudták, hogy a halálban kikerülhetetlenül találkozunk az Istennel és számadással tartozunk neki.

A technika segítségével mindjobban legyőzzük a *tér és az idő korlátait*. Ezek a korlátok véges voltunkra emlékeztetnek, és széttörhetetlenek.

Minél nagyobb lesz életünk hajszája, annál kevesebb időnk marad az eszmélkedésre. Erre akkor döbbenünk rá, amikor *időnk üressé válik*. Ilyenkor feltolulhat bennünk az élet értelmének kérdése, és elfoghat az életundor. Aki élete sivárságának érzetében él, rájöhet, hogy Isten kezdi kérdezni. Ám vannak eszközök, melyek átsegíthetnek ezeken a percek, órákon és elnyomják Isten halk hangját. Szórakozás, külső lármá és belső szétszórtság felejtetik a zavaró igazságot: „Öbenne élünk, mozgunk és vagyunk”. A technika eszközeiben, melyek jóra szol-

gálnának, kísértő erő is rejlik. A technika így démonná válhat, mely szolgálatába kényszerít.

Saját bensőnk ösztönei, adottságai, szenvedélyei nem egyértelműek. Nem minden jó, ami belőlünk fakad. Tudnunk kell önmagunk veszélyességéről. A mai ember azonban azt gondolja, hogy ismeri magát. Ritkán ijed meg önmagától. Hölderlin verssora figyelmeztethet: „Ó, kevésbé ismerjük magunkat”. Valóban! Ezért megszoktuk, hogy dicsérjük gondolatainkat és nagyszerű teljesítményeinket. Megdöbentően mutatta meg az (első) világháború, milyen sötét szenvedélyek szunnyadnak a szív mélyén. De hamar elfelejtették az emberek a háború kegyetlenségeit! Vajon nem fenyegetik az embereket a gonosz belső erői ma is?! [1936-ból való a prédikáció. A nemzetiszocializmus hatalomra kerülése után három évvel vagyunk, a második világháború kitörése előtt három évvel, Auschwitz előtt öt évvel – V. I.] Amit távolról hallunk a bolsevista szörnyűségekről, megrázza az embereket. De ezeknek a beszámolóknak az olvasói a lelkiismeretükben nem érzik érintve magukat. Inkább Istent vonják felelősségre!

III.

A modern ember nem emelt oltárt az ismeretlen Istennek, mert vagy elfeledkezett róla és eszébe sem jut gondolni rá, vagy pedig túlságosan ismeri, mert „őbenne mozgunk és vagyunk”, s büszkén mondja: „Az ő nemzedéke vagyunk”. Fellelkesül a világ isteni erőinek a tiszteletére. Életének ünnepi és megnyugtató kísérő zenéje lesz ez, s nem veszi észre, hogy vallásosságával védekezik az Istentől, és a távolba taszítja. Istennek ez a tisztelete nem meri vállalni a valóságos Istennel való találkozást. Inkább megpróbál elrejtőzni előle a kegyesség illúziója mögé.

Isten azt kívánja az embertől, hogy dicsőséget adjon neki. S aki közeledni akar hozzá, menjen át az önfeladás sötétjén. De miért merhetünk nekivágni e sötétnek? Csak azért, mert az ismeretlen Isten az ígében ismerős lesz. Hiszünk szavának, mely Jézus Krisztust hirdeti mint a Megfeszítettet és Feltámadottat. Hiszünk szavának, mely a halottak feltámadását ígéri. Ígéjének igazságát megbizonyítja annak, aki hisz a szavának.

Alapigének utolsó verse így hangzik: „Amikor a halottak feltámadásáról halottak, egyesek gúnyolódtak, mások pedig azt mondták: 'Majd meghallgatunk erről máskor is.'” A kettő közül melyikhez akarunk tartozni?

Aki az ő ígérete alapján neki mer vágni a sötétnek, megnyeri ennek az ígének új értelmét: „Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk.”

Kivonatos fordításban közli:
Veöreös Imre

id. Kendeh György

Jørgen Glenthøj halálára

Jørgen Glenthøj egyáltalán nem közismert személy itthoni körökben, – még egyházon belül sem. Hirtelen elköltözése parancsolóan teszi szükségessé, hogy nagyobb nyilvánosság előtt szóljunk róla, emlékezzünk rá.

Dánia fia volt, papi ház gyermeke. 1922-ben született. A középiskola elvégzése után a koppenhágai egyetemre iratkozott be. Ifjú kora népe és egyháza szempontjából kritikus idő: a német megszállás időszaka. Érthető, hogy a hitvalló magatartás képviselője, s mint teológiai hallgató, majd lelkész, barátja és tisztelője Dietrich Bonhoeffernek. Nemzetközileg elismert Bonhoeffer-kutató, s dolgozatáért tudományos teológiai fokozatot nyer. Ismeretségbe, barátságba kerül Ordass Lajossal. Többször járt Magyarországon. A 70-es, 80-as években több magyar nyelvű egyházi kiadvány dániai megjelentetésében része volt. Így jelent meg Kay Munk „Három drámája”, „A gyermek áhítat könyve” Einar Lyngartól és Hallgrimur Petursontól az „Izlandi zsoltárok”. – Mint teológust állandóan foglalkoztatta az állam és az egyház kérdése. E tekintetben döntő szempontnak a Bibliához és a hitvallási iratokhoz való hűség kérdése kínálta a megoldást. Sokfelé utazott, sokfelé tartott előadásokat. Állandóan figyelemmel kísérte a szovjet érdekltség alatt álló országok egyházi életét. Teológiai konferenciákat rendezett különböző országokban, s a helyzethez igazodva még segélyakciókat is szervezett. Kutató munkákban is fáradozott. Szívügye volt a liturgia, az egyházi éneklés. Külön énekeskönyvet adott ki a bibliai történeti énekekről. – Barátsága, egyházunk iránti szeretete öltött testet abban a kapcsolatban is, amely őt magát és feleségét összekötötte Kun-Kaiser József volt mezőberényi lelkészével. Ennek a barátságnak bizonyossága az a doktori értekezés, amelyet Kun-Kaiser József benyújtott a Teológiai Akadémián. A kéziratot átvették, de közbeszólt a hirtelen érkezett halál, és hiába volt Jørgen Glenthøj hídépítő szolgálata... 1996 októberében azután Isten hazaszólította Jørgen Glenthøjt is.

Egyházunk és hazánk őszinte barátjának emlékét e sorokon túl egy tanulmányával is szeretnénk ápolni.

Barcsak adna Isten egyházunknak és hazánkunknak minél több ilyen hűséges barátot!

Jørgen Glenthøj

Miért kellett Jézusnak meghalnia?

Ha Isten szeretet volna, akkor Jézus elkerülhette volna a halált. Mert Isten vagy szerető Isten, vagy ha Fiát halálra adja, nem is Isten. Nem nevezhető Atyának – így gondolkoznak sokan, akik azért lettek atheisták, mert nem találtak meggyőző választ erre a kérdésükre: „Miért kellett Jézusnak meghalnia?”

Mielőtt megadnók a kérdésre válaszunkat, egynéhány megállapítást kell tennünk: Jézusnak valóban meg kellett halnia. Jézus úgy ment a halálba, hogy a halált a szenvedés kelyhének látta, amelyet mennyei Atyja nyújt feléje. Végül pedig: Jézus saját halálát a szeretet engesztelő áldozatának tudta, amely megnyitja az utat mások számára az Isten szeretetében folytatott életre, mind Izrael, mind a föld minden pogány népe számára. Kiengesztelő szolgálatnak látta halálát, amely által Isten kiengeszteli magát a világgal.

A kérdés: „Miért kellett Jézusnak meghalnia?” – vádat és tiltakozást is jelent Isten ellen. Kiengesztelő művét szenvedés és halál nélkül kellett volna elvégeznie. E tiltakozás mögött a valóságban az a követelés húzódik meg, hogy Isten semmisítse meg hatalmával a gonoszt, azaz: végezze el azt ítélettel és karddal. Ilyet azonban csak az az ember követelhet, aki képtelen meglátni, mi is volna akkor, ha Isten az ítélet és a kard alkalmazásával irtaná ki a gonoszt a világból. Mert hiszen ez az örök halált és a kárhozatot jelentené mindenki számára. Isten kardjától senki meg nem menekednék.

Jézus nem így gondolkozik. Jézus tudatosan vallotta a másik megoldást: „Az Embernek Fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy Ő szolgáljon és életét adja váltságul sokakért” (Márk 10:45).

A kérdést: „Miért kellett Jézusnak meghalnia?” – nemcsak rejtett vádaskodásként lehet fölvetni, hanem könyörgésként is, hogy hitet erősítő tanítást kapjunk.

Mi azért a kérdést teljes súlyával fogjuk föl és ezért először történelmi kérdésnek tekintjük: Mi volt Jézus halálos ítéletének alapja? Aztán orvosi kérdésnek vesszük: Mi volt Jézus halálának az oka? Tehát: Mi a kereszthalál? És végül teológiai kérdésnek tekintjük: Mi értelme és haszna volt Jézus halálának? Mi a köze Jézus halálának Isten szeretetéhez?

Mi volt a halálos ítélet alapja?

Jézusnak meg kellett halnia. A zsidók istenkáromlásért mondták ki a halálos ítéletet. A rómaiak politikai lázadónak járó halált mértek rá.

Hosszú idő óta gyűjtötték már a vádanyagot Jézus ellen. Az evangéliumokból jó részét ismerjük az ellene fölhozott vádaknak. Hosszú „bűnlajstromot” lehet összeállítani az ellene gyűjtött vádakkból. Ezek vezettek letartóztatásához, elítéléséhez és halálához.

A mi bűneink – Jézus „bűnei”.

Jézus „bűnei”-nek az a sajátossága, hogy az ő terhére rótták mindazoknak a bűneit, akiket közösségébe befogadott és akik előtt megnyitotta Istennek országát. Jézust tehát a szó szoros értelmében a mi bűneinkért vádolják: „Ez bűnösöket fogad magához és együtt eszik velük.” (Lukács 15:2). Falánk és részeges embernek bélyegzik, aki a vámszedők és bűnösök barátja (Máté 11:19), azaz: „irigységgel, részegeskedéssel, tobzódással és ezekhez hasonlókkal” (Galata 5:21) vádolják, tehát a test cselekedeteivel. Eszerint éppen azokkal a halálos bűnökkel, amelyekért az özönvíz nemzedéke vonta magára a pusztító ítéletet. Jézust „megszállott”-nak (Márk 3:22) bélyegzik, akiben gonosz lélek van. „Samáriai”-nak mondják (János 8:48), azaz: félpogánynak, aki félrevezeti a népet (Lukács 23:14), varázslónak nevezik (Márk 3:22), aki az ördögök fejedelmével cimborál, templomgyalázónak és templomrombolónak kiáltják ki. – A kihallgatás alkalmával azonban a tanúk vallomása nem egyezett.

Dehát, aki barátkozik a bűnösökkel és Isten színe előtt egy asztal mellé telepszik velük, az maga is megfertőződik és társai bűnét osztja. Valahányszor Jézus magához engedett egy bűnöst, mindannyiszor a saját halálos ítéletét írta alá. Ha Jézus próféta és Messiás akar lenni, akkor nem közelíthet hozzá bűnös ember, mert az istenőcsárlóvá és ezzel halálra méltóvá teszi őt.

Mivel a tanúk vallomása nem volt egybehangzó, azért Jézus közel állt ahhoz, hogy fölmentsék. Mindaddig, amíg meg nem kérdezték vallástétele felől: „Te vagy-e a Krisztus, az élő Istennek Fia?” Válaszával: „Te mondtad” – Jézus önkéntesen kiszolgáltatta magát a halálos ítéletre. „Hallottátok az istenkáromlást. Mi szükségünk van még tanúkra?” Azok pedig együttesen kimondották az ítéletet: „Méltó a halálra!” (Márk 14:64). Lélegzetviasszafojtó csöndben hetvenszer hangzott el a synedrion legfiatalabb tagjától kezdve a legöregebbig: Halálraméltó! És a törvény szerint ez az ítélet igaz ítélet volt. Amikor Jézus magára vett minden bűnt, akkor a törvény minden elítélő rendelkezését is magára vette. A halálos ítélet megfogalmazott szövegéből csupán egy kis kiegészítés hiányzott: Halálraméltó – másokért. Értünk. A világért. Érted, aki ezt most olvasod. Ugyanabban a pillanatban, amelyben Jézust halálra ítélték, maga Jézus jogot nyert arra, hogy imádságban járjon közbe értünk, jogot nyert arra, hogy megbocsássa a mi bűneinket.

Pilátusnak jóvá kellett hagynia a halálos ítéletet. Ezért a Jézus ellen emelt vádat átalakították politikai váddá. „Fellázítja a népet...” (Lukács 23:5). Ezzel beteljesedett, amit Jézus előre megjelentett: „Az Emberfia átadatik a főpapoknak és az írástudóknak, halálra ítélik és átadják a pogányoknak.” (Márk 10:33).

Amikor Jézus, Isten nevében megátkozottan a kereszten függött, akkor mindazok, akiket életük, vagy másik átka alól fölmentett, tudták: A mi bűneinkért ítélték el. Mindazok bűnéért is, akik üdvösségre választottak. Tehát: értünk – a világért – érted!

Mi volt a halál oka?

Mi a kereszthalál?

Jézusnak meg kellett halnia. Most a halál okát kérdezzük. A halál módját is ismernünk kell. Ennek a megfigyelése halálos hatással jár a bűnre és a kísértésre

nézve, különösen pedig az önszánakozásunkra nézve. Meghátrálásra kényszeríti a gonosz hatalmakat és lefegyverzi a kísértéseket. Amint Kingo (dán egyházi énekiró) mondja: „Haláloddal üldözőbe vehetem a halált, sőt meg is ölhetem azt.” (Dán énekeskönyv 154:5).

A keresztfeszítetés a kivégzésnek olyan módja, amelyben az elítélt nem annyira a vérvesztésbe, vagy vérmérgezésbe hal bele, hanem inkább a kimerültségbe pusztul bele, szörnyű fájdalmai között. A kínzóeszköz, amelyet keresztnak nevezünk, függőleges oszlopból áll és egy ráilleszthető kereszterendéből, amelyre előbb rászögezték az elítéltet és aztán emelték a keresztet a helyére. Vádiratot is illesztettek a keresztre, például Jézus esetében: „A Názáreti Jézus, a zsidók királya.”

A keresztfeszített embert néhány percen belül légszomj fogja el. Karja és lába megerőltetésével fölemelkedik, hogy levegőhöz jusson. Mindezt csak a leg-szörnyűbb kínok közt teheti, mivel a szögek a kezében és lábfejében a főidegeket járták át. Minden egyes kiejtett szónak önként vállalt gyötrelmet az ára. Amennyiben a halált siettetni akarják, csak a lábszárcsontokat kell összetörni.

Korunk koncentrációs táborainak szemtanúi, akik láttak karjuknál fölakasztott embereket, elmondják az úgynevezett asphyxiáról, hogy az azért állt be néhány percen belül, mert a szenvedő ember ismételt kísérletet tesz arra, hogy karjaival fölhúzza magát, hogy levegőhöz jusson. Egy óra leforgásán belül ez a karokon való rángatózás mind sűrűbbé, de egyben mind erőtlenebbé is válik. A mellkas behorpad. A test színe piros árnyalatot kap. Láz következtében erős izzadás indul. A halál beálltához rendszerint mintegy három-hat órányi idő szükséges, a szerint, mennyire akadályozza a fölfüggesztés a lélegzetvételt.

Jézus halálának mi az értelme és haszna a mi számunkra és a világ számára? Mi a köze Jézus halálának Isten szeretetéhez?

Miért kellett Jézusnak meghalnia?

Mit ért el Isten Jézus halála által? Nem az-e a megváltás, ha a keresztfeszítettet lesegítjük a keresztről? A megváltás nem az-e, ha a keresztről szabadulunk? Bármilyen keresztről legyen is szó: éhínség, rabság, vagy elnyomatás keresztye. Az egyház missziójának nem annak kell-e elsősorban lennie, hogy a keresztről segítsen megszabadulni? Különböző tételeinkkel csak a zsarnokot segítjük. Az ilyen kérdések mind változatai a konok gonosztévő gondolkodásának, aki ezt mondta: „Ha te vagy a Krisztus, mentsd meg magadat és minket is.” (Lukács 23:39).

Az bizonyos nem igaz, hogy Jézus Kajafás és Pilátus álláspontját erősítette meg azért, hogy nem szabadította ki magát, sem a vele együtt keresztfeszítetteket. Ha Jézus megtagadta volna önmagáról tett hitvallását, akkor esetleg még le is vették volna a keresztről.

A főpapok gúnyolódásának a Golgotán nyilván éppen ez volt a célja. Szerették volna visszavonni Jézussal vallástételét és enyhítettek volna az ítéleten. Ha Jézus megteszi ezt, akkor társait ezzel semmiképpen sem tudta volna megmenteni keresztyűktől. Hiszen azok a saját bűnükért kerültek a keresztfára.

A konokul megrögzött lator Jézus elleni vádjára válasz attól az egyetlen embertől érkezett, akinek fölhatalmazása volt a válaszádsra: a másik kereszten lévő, bűnét megbánó latortól: „Nem félsz-e Istentől? Hiszen te ugyanazon ítélet alatt vagy. Mi ugyan jogosan, mert tetteink méltó büntetését kapjuk, de ez semmi rosszat sem követett el.” (Lukács 23:40–41). Vagy más szóval: Nem látod-e a váltságot, amely Jézus keresztjéből árad azokra, akik a kereszti ítélete alatt vannak? Jézusnál váltság van azok részére, akik nem szabadultak a kereszttől, azok részére. akik a bűnbánó, a hívő, a keresztrefeszített latorral mondják: „Jézus, emlékezzél meg rólam, amikor eljössz királyságodba.” Ne feledkezzél meg rólam, elítélt és elkárhozott emberről, amikor fölállítod királyságodat! Jézus válasza nemcsak a bűnbánó latornak szól, hanem minden hozzátartozó embernek: „Bizony mondom néked, ma velem leszel a paradicsomban.” (Lukács 23:43). Paradicsomban? Az a hely ez, ahová kereszten, halálon át jut az ember? A paradicsom ott van, ahol nem lesz többé átok – mondja János Jelenések könyve 22:3. Váltság az, amely Isten megfeszített Fiából árad, a zsidók királyától, aki beteljesíti minden benne hívő emberen, amit akkor kezdett el, amikor a Jordánnál megkeresztelkedett Keresztelő János által a bűnösök keresztségével. Akkor Keresztelő János ellenkezett, de Jézus ezt mondta neki: „Így töltünk be minden igazságot.” (Máté 3:15.)

Minden igazságot? Mit jelentsen ez? Azt jelenti: Jézus beteljesíti azt, amit a törvény a nagy parancsolatban követel: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből... és felebarátodat, mint magadat.” (Máté 22:37–38.) Jézus a világot azzal a szeretettel szerette, amelyet Isten törvénye parancsol. Jézus a bűnei miatt átok alatt élő világot úgy szerette, mint önmagát. Az átok alatt élő embert csak úgy lehet szeretni, ha átka súlyát átvesszük magunkra. Ezt teljesítette be Jézus a Golgotán. Ezért kellett Jézusnak meghalnia. Ez volt a tökéletes szeretet.

Éppen ezért a világ csak akkor térhet magához, ha bele van foglalva Jézusnak a mi bűneinkért a kereszten elhordozott szenvedésébe. Szemébe nagy mélységeiben vitt minket Jézus Isten elé. Mélyen, Jézus értünk mondott imádságában engesztelődött meg a világ Istennel. Ott bent, a mélyben újul meg Isten számára a világ. Jézus érdeméért járulhatunk Isten elé, anélkül, hogy bűnünk átka alatt összetörnénk. Ezért szerette Jézus a világot azon az áron, hogy összetörte őt a mi átkunk.

Ezért árad ma kegyelem az egész világon Jézus keresztjéből. Mindenkire, aki hisz benne. Arra, aki hisz Istennek a kereszten kinyilatkoztatott szeretetében.

„Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz benne, el ne vesszen,” ne éljen átok alatt, hanem az övé legyen az az élet, amelyet többé nem sújt az átok. Jézusnak meg kellett halnia azért, hogy a világ megáldottan élhessen.

Dánból fordította Ordass Lajos

Helmut Koester

A történeti Jézus és a „Küriosz Khrisztosz” kultusza¹

(1. rész)

Helmut Koester (* Hamburg, 1926. dec. 18.) a Harvard egyetem teológiai fakultásán az újszövetségi tudományok és az egyháztörténet professzora. Több tudományos társaság és akadémia tagja, ill. elnöke.

Teológiai tanulmányait még otthon, Németországban végezte. Marburgban doktorált, majd Heidelbergben volt Günther Bornkamun asszisztense és munkatársa. 1958-tól előbb vendég-, majd kinevezett professzor a Harvardon. A genfi egyetem (Svájc) díszdoktora.

Önálló művei (A szinoptikus hagyomány az apostoli atyáknál, Bevezetés az Újszövetségbe, Korai keresztyén evangéliumok, A hellenizmus korának történelme, kultúrája és vallása stb.) mellett cikkei jelentek meg számos folyóiratban és lexikonban (Encyclopedia Britannica, RGG, Theol. Realenzyklopädie, a Kittel-féle Theol. Wörterbuch stb.).

Ezt a – kötetben még meg nem jelent – tanulmányát a szerző szíves engedélyével közöljük.

I. A történeti Jézus utáni új kutatás kezdetei

A század legelején jelent meg Albert Schweitzer kritikai értékelése a 19. század erőfeszítéseiről, melyek a történeti Jézus életét és üzenetét kísérelték meg rekonstruálni, majd 1910-ben angol fordításban is napvilágot látott a kötet *Quest for the Historical Jesus* [‘Kutatás a történeti Jézus után’] címen.² Akkor lényegében elhall-

¹ Ez az előadásom sokat köszönhet Harvardon tanító kollégáknak és ott tanuló diákoknak. Különösen is adósa vagyok Ellen Aitkennek és Marianne Bonznak, valamint Gregory Nagy kollégámnak a Klasszika-filológia Tanszékről. Tudományos munkájuk olvasása és velük folytatott számos beszélgetésem olyan új észrevételekkel gazdagított, amelyek felbecsülhetetlen értékűnek bizonyultak a téma fölötti saját töprengéseim során. A következő oldalakon tárgyalt kérdések némelyikével más nézőpontból foglalkoztam már „The Historical Jesus and the Historical Situation of the Quest: An Epilogue” [‘A történeti Jézus és a Jézus-kutatás történeti helyzete: Epilógus’] (megjelent a Bruce Chilton és Craig A. Evans által szerkesztett *Studying the Historical Jesus: Evaluation of the State of Current Research* [‘A történeti Jézus tanulmányozása: A kutatás mai állásának értékelése’] című kötetben: *New Testament Tools and Studies* 19; Leiden: Brill, 1994; 535–45) és a „Jesus’ Presence in the Early Church” [‘Jézus jelenléte a korai egyházban’] (*Cristianesimo nella Storia* 15 [1994], 541–57) című cikkeimben. – Az előadás eredetileg 1995 áprilisában a Harvard Divinity Schoolban (teológiai kar) hangzott el.

² Albert Schweitzer, *Quest for the Historical Jesus: A Critical Study of its Progress from Reimarus to Wrede* [‘A történeti Jézus utáni kutatás: Kritikai tanulmány a Reimarustól Wredéig tartó fejlődéséről’] (New York: Macmillan, 1959). A mű először 1906-ban jelent meg *Von Reimarus zu Wrede: Eine Geschichte der Leben-Jesu-Forschung* [‘Reimarustól Wredéig: A Jézus élete-kutatás története’] (Tübingen: Mohr) címen. Schweitzer munkája (ezúttal *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung* [‘A Jézus élete-kutatás története’] című) második kiadásának első angol fordítása 1910-ben jelent meg (London: Black).

gattatott minden kísérletet, amely Jézus életének rekonstruálására irányult. Az evangéliumi hagyomány ezt követő formakritikai vizsgálata csak elmélyítette az elérhető életrajzi adatok megbízhatósága iránti szkepticizmust. Ráadásul a két világháború intellektuális megrázkódtatásai aláásták azt az értéket, amelyet a keresztyén hit alapítójának példászerű élete jelentett. Rudolf Bultmann *Theology of the New Testament*-jében [‘Az Újszövetség teológiája’], melyet a 2. világháborút követő években adtak ki, Jézus csak mint az Újszövetség teológiájának előfeltétele jelenik meg.³

1953-ban Ernst Käsemann a történeti Jézusra irányuló vizsgálódás új szakaszát nyitotta meg „A történeti Jézus és a kériügm Krisztusa” című előadásával, mely Rudolf Bultmann barátainak és volt diákjainak körében, a „Marburgi Öregdiákok” (‘Kreis der alten Marburger’) éves gyűlésén hangzott el.⁴ Amikor a heidelbergi Újszövetség-kutató, Günther Bornkamm 1956-ban kiadta *Jesus von Nazareth* [‘A názáreti Jézus’] című művét,⁵ az a történeti Jézus iránti érdeklődés új korszakának mérföldkövévé vált. A könyv azonnal sikert aratott, tizenegy új német kiadásban jelent meg, s lefordították angolra, hollandra, dánra, olaszra, franciára, portugálra, spanyolra és magyarra.⁶ Nem sokkal az első kiadás után, James M. Robinson lelkesen üdvözölte és programszerűen tárgyalta ezt a Jézus utáni érdeklődést az 1959-ben megjelent *A New Quest for the Historical Jesus* [‘Új kutatás a történeti Jézus után’] című könyvében.⁷

Bornkamm názáreti Jézus-könyve tartózkodik a Jézus-életrajzírás minden formájától. A mű azzal a mondattal kezdődik, hogy „ma már senki sincs abban a helyzetben, hogy Jézus-életrajzot írjon”.⁸ Mindaz, ami egy életrajz megírásánál központi jelentőségű, és mindaz, ami a történeti Jézus utáni eredeti kutatást meghatározta, vagyis a Jézus nevű történelmi személy cselekedeteinek, életének és végzetének társadalmi körülményeire és lélektani mozgatórugóira irányuló vizsgálódás, semmi szerepet nem játszott ennek az új kutatásnak a kezdeténél. Ehe-

³ Rudolf Bultmann, *Theology of the New Testament* (2 köt.: New York: Scribner’s, 1951–55) 1.3–32. Eredetileg németül: *Theologie des Neuen Testaments* (Neue Theologische Grundrisse 4, [1948–]1953; 9. kiad. Otto Merk gondozásában, Tübingen: Mohr, 1984).

⁴ Megjelent in *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 51 (1954) 125–53; újranyomva in uő., *Exegetische Versuche und Besinnungen* [‘Egzegetikai kísérletek és eszmélkedések’] (2 köt.; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1960–64) 1.184–215. Angolul: „The Problem of the Historical Jesus” [‘A történeti Jézus kérdése’] in uő., *Essays on New Testament Themes* [‘Tanulmányok újszövetségi témákról’] (Studies in Biblical Theology 41, London: SCM, 1964) 15–47.

⁵ Günther Bornkamm, *Jesus von Nazareth* (Urban Taschenbücher; Stuttgart: Kohlhammer, 1956).

⁶ Günther Bornkamm, *A názáreti Jézus* (Kézirat gyanánt), ford. Varga Zsigmond J. (A Debreceni Teológiai Akadémia Újszövetségi Szemináriumának Tanulmányi Füzetek 5; Debrecen: 1978).

⁷ James M. Robinson. *A New Quest for the Historical Jesus* (Studies in Biblical Theology 25; London: SCM, 1960); vö. uő., *Kerygma und historischer Jesus* [‘A kériügm és a történeti Jézus’] (1960; 2., átdolg. és bőv. kiad., Zürich: Zwingli, 1967).

⁸ James M. Robinson angol fordításából. – A ford.

lyett az új kutatást egy teológiai kérdés motiválta, nevezetesen a keresztyén igehirdetés – a korai egyház kérügmája – történelmi alapjainak keresése. Ez az igehirdetés Jézus eljövételét és végzetét mint üdveseményt hirdette, amely Istent és Isten országát jelen valósággá tette a hívők között. Vajon egyszerűen csak Jézus halálának és feltámadásának pusztán történelmi tényéhez kapcsolódott ez az igehirdetés? Vagy volt valami lényegi kapcsolat egyrészt Jézus cselekedeteinek és szavainak szándéka, másrészt az egyház igehirdetése között? Csak akkor tűnik biztosnak a kérügmán történelmi alapja, ha ez a kérdés igenlő választ kaphat. Amit a názáreti Jézus tett, mondott és elszenvedett, annak valami folytonosságot kellene mutatnia azzal a Jézus Krisztussal, aki a keresztyén hit tárgyává és a keresztyén igehirdetés tartalmává vált – annak ellenére, hogy a hagyomány számtalanszor félreértette és újraértelmezte őt. Bornkamm annak megmutatására törekedett, hogy a názáreti Jézus és a korai egyház kérügmája ugyanannak a történelmi folyamatnak volt része.

Rudolf Bultmann reagálása az új kutatás kezdeteire ugyanennek az óvatosságnak adott hangot. Egy 1960-ban, a Német Tudományos Akadémia előtt Heidelbergben elmondott előadásában⁹ Bultmann így jellemezte az új kutatás kezdeteit:

A Jézus élete-kutatás idején (vagyis az úgynevezett [19. századi] liberális teológia korában) a kérdést az az érdek vezérelte, hogy a történelmi Jézust megsza-
badítsák a teológiai értelmezésnek attól a másodlagos rétegétől, amely az ősker-
esztyén üzeneten, a „kérügmán” keresztül elhomályosította... Mára a vizsgálódás iránya megfordult: az érdeklődés arra irányul, hogy kidolgozza a törté-
nelmi Jézus és a kérügmán Krisztusának egységét.¹⁰

II. A közelmúlt kutatásai a történelmi Jézus után

Az elmúlt két évtizedben Vermes Géza *Jesus the Jew*-jával [‘A zsidó Jézus’]¹¹ és Morton Smith *Jesus the Magician*-jével [‘Jézus, a mágus’]¹² kezdődően számos, a történelmi Jézussal foglalkozó új kötet¹³ látott napvilágot. A közelmúlt években az

⁹ Rudolf Bultmann, „Das Verhältnis der urchristlichen Botschaft zum historischen Jesus”, [‘Az őskeresztyén üzenet viszonya a történelmi Jézushoz’] *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse* 1960.3, 5–27 = Rudolf Bultmann, *Exegetica: Aufsätze zur Erforschung des Neuen Testaments* (Erich Dinkler gondozásában; Tübingen: Mohr/Siebeck, 1967) 445–69.

¹⁰ *Exegetica*, 445–46.

¹¹ Géza Vermès, *Jesus the Jew: A Historian's Reading of the Gospels* (London: Collins, 1973). Magyarul: *A zsidó Jézus: Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*, ford. Hajnal Pirooska, szerk. Komoróczy Géza (Osiris Könyvtár; Budapest: Osiris, 1995).

¹² Morton Smith, *Jesus the Magician* (New York: Harper and Row, 1978).

¹³ Áttekintés található róluk részletes bibliográfiával John Telford cikkében: „Major Trends and Interpretive Issues in the Study of Jesus” [‘Főbb irányok és értelmezési kérdések a Jézus-kutatásban’] in Bruce Chilton és Craig A. Evans, szerk., *Studying the Historical Jesus* [‘A történelmi Jézus tanulmányozása’] 33–74.

irányzatot olyan nevek fémjelezték – hogy csak néhányat említsek –, mint Richard Horsley (Jézus, a galileai társadalmi reformer),¹⁴ Burton Mack (Jézus, a künikosz¹⁵ prédikátor),¹⁶ John P. Meier (Jézus, a be nem illeszkedett zsidó)¹⁷ és végül Dominik Crossan, aki Jézust egy galileai parasztként állítja elének.¹⁸ Mindezeknek a műveknek közös vonása, hogy majdnem teljesen hiányzik belőlük a történeti Jézus és az egyház igehirdetése közti történeti és teológiai folytonosság iránti érdeklődés. Ehelyett a figyelem pusztán Jézus személye felé fordult, függetlenül az ebből adódó folytonosságtól vagy töréstől Jézus és a korai egyház hite és igehirdetése között. Továbbá a 19. századi régi kutatáshoz hasonlóan, ezek a vizsgálódások ismét Jézus személyének a felfedezésére irányulnak, arra, hogy a társadalmi környezet mennyiben határozta meg, mi volt Jézus lélektani indíttatása és mik voltak a szándékai.

Egy közelmúltbeli cikkében,¹⁹ amelyben a történeti Jézussal kapcsolatos publikációknak ezt a valóságos áradatát kritikusan elemzi, Dieter Georgi megállapította, hogy a történeti Jézus iránti érdeklődés megszűnése közvetlenül az 1. világháború előtt közeli kapcsolatban állt a Georgi által a „polgárok alkonyának” (*Bürger-Dämmerung*)²⁰ nevezett jelenséggel, amely jellemzője volt ennek a kornak, s amelyet megerősített a két világháború bekövetkező katasztrófája is, amely látzólag véget vetett a polgári rend kalmárvilágának. Ezért a történeti Jézus iránti érdeklődés 2. világháború utáni visszatérése tekinthető úgy, mint a polgári rend helyreállításának következménye, amelyben egy fontos egyén élete biztosítja a

¹⁴ Richard Horsley, *Bandits, Prophets and Messiahs: Popular Movements at the Time of Jesus* [‘Útonállók, próféták és messiások: Népi mozgalmak Jézus idejében’] (John S. Hansommal; Minneapolis: Winston-Salem, 1985); uő., *Jesus and the Spiral of Violence* [‘Jézus és az erőszakspirál’] (San Francisco: Harper & Row, 1987); uő., *Sociology and the Jesus Movement* [‘Szociológia és a Jézus-mozgalom’] (New York: Crossroads, 1989).

¹⁵ A Diogenészről ismert ókori filozófiai iskola nevét és a belőle képzett melléknévet – Kovács (Karner) Károly nyomán – a görögös *künikszmosz* és *künikosz* alakokkal fordítottam, hogy elkerüljem a latinos forma (*cinikus*) köznyelvi jelentéséből adódó esetleges félreértéseket. (Az angol helyesírásban a nagy kezdőbetű különbözteti meg a szaknyelvi jelentést a köznyelvitől.) – *A ford.*

¹⁶ Burton Mack, *A Myth of Innocence: Mark and Christian Origins* [‘Az ártatlanság mítosza: Márk és a keresztyén kezdetek’] (Philadelphia: Fortress, 1988); uő., *The Lost Gospel: The Book of Q and Christian Origins* [‘Az elveszett evangélium: Quelle és a keresztyén kezdetek’] (San Francisco: HarperCollins, 1993).

¹⁷ John P. Meier, *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus* [‘Egy be nem illeszkedett zsidó: A történeti Jézus újragondolása’] (2 köt.; The AB Reference Library; New York: Doubleday, 1991–1994).

¹⁸ Dominik Crossan, *Jesus: A Revolutionary Biography* [‘Jézus: Forradalmi életrajz’] (San Francisco: HarperCollins, 1994).

¹⁹ Dieter Georgi, „The Interest in Life of Jesus Theology as a Paradigm for the Social History of Biblical Criticism” [‘A ’történeti Jézus’ teológia iránti érdeklődés mint a bibliakritika társadalomtörténetének paradigmája’] *Harvard Theological Review* 85 (1992) 51–83.

²⁰ Uo. 79.

szerepmintát a rend erkölcsi igazolásához avagy – jóllehet forradalmi – kritikájához. Tanulmánya végén ezt írja Georgi:

A [kutatás felújításának] fő okát az egész történeti Jézus-kutatás folyamatos társadalmi és történelmi helyzetében, vagyis a polgári öntudat fejlődésében elfoglalt helyzetében, nemcsak mint eszményt látom, hanem mint egyfajta társadalmi-gazdasági és politikai lendület kifejeződését is. Nem véletlen, hogy az új kutatás kezdete egybeesett a [roosevelti] New Deal végével és a polgárság 2. világháború utáni restaurációjával az Egyesült Államokban és Németországban egy virágzó piacközpontú atlanti közösség keretein belül.²¹

Valóban úgy tűnik, hogy a közelmúlt kísérletsorozata a názáreti Jézus történeti személyének felfedezésére öntudatlanul is tükrözte azt a folyamatot, amely arra irányult, hogy az egyén sikerét megalapozza a mai gazdasági világban. Jelentős elmozdulás látható a 2. világháborút követő első két évtized német kutatóinak nagyon is óvatos lépéseitől az elmúlt tizenöt év magabiztosságáig, amely elsősorban Amerikában, a kapitalista világ győztes vezető hatalmában érzékelhető. Talán nem véletlen, hogy szinte minden jelentősebb mű, amely a közelmúltban a történeti Jézusról megjelent, amerikai tudósok tollából került ki.

Ezek az amerikai művek kihasználták azt az áttörést, amelyet egy jellegzetes korai keresztyén hagyomány vizsgálatában ért el a tudományos kutatás, nevezetesen a jézusi mondások hagyományozásának vizsgálatában. Tudományos konszenzus alakult ki arról, hogy Máté és Lukács evangéliuma – azon túl, hogy Márk evangéliumának elbeszélésére támaszkodott – egy második közös forrást is használt, az úgynevezett *Szinoptikus Beszédforrást*, amely Jézusnak csak mondásait tartalmazta. Néhány újonnan fölfedezett nem kanonikus anyag, különösen *Tamás evangéliuma*, szintén közeli kapcsolatban állhat ezzel a hagyománnyal.²² Számos vizsgálódás próbálta meg tisztázni a *Szinoptikus Beszédforrás* fejlődését, melyek végül arra az eredményre jutottak, hogy a fejlődés két lépcsőben történt.²³ Az első lépcsőben a *Beszédforrás* elsősorban Jézus prófétai és bölcsességmondásainak gyűjteménye volt, amely a második lépcsőben kibővült azokkal a mondásokkal, amelyek a közelgő ítéletet és Jézusnak mint az eljövendő Emberfiának a megjelenését hirdették. Ezért úgy tűnik, az itt összegyűjtött jézusi mondások közül csak az első szakaszba tartozók tükrözik többé-kevésbé közvetlenül Jézus saját igehirdetését.

²¹ Uo. 83.

²² Helmut Koester, *Ancient Christian Gospels: Their History and Development* ['Korai keresztyén evangéliumok: Történetük és fejlődésük'] (London: SCM és Philadelphia: Trinity Press International, 1990) 86–95.

²³ Ezt a tételt legmeggyőzőbben John Kloppenborg képviselte, *The Formation of Q Trajectories in Ancient Wisdom Tradition* ['Q kialakulása. Nyomvonalak a korai bölcsesség-hagyományban'] (Studies in Antiquity and Christianity; Philadelphia: Fortress, 1987). Kloppenborg részben támaszkodik Diester Lührmann munkájára, *Die Redaktion der Logionquelle* ['A Beszédforrás szerkesztése'] (Wissenschaftlichen Monographien zum Alten und Neuen Testament 33; Neukirchen-Vluyn: Neukircher Verlag, 1969). L. még Helmut Koester, *Ancient Christian Gospels*, 128–171.

III. A Szinoptikus Beszédforrás és a történeti Jézus

Hogy kell helyesen érteni a *Beszédforrás* legkorábbi fázisának mondásait, mi a kontextusuk, és következésképpen mi az a kontextus, amelybe a történeti Jézus tartozik? Van-e továbbá ennek a kontextusnak bármiféle kapcsolata Izrael hagyományával? Ennek a hagyománynak bizonyos részeit őrzi meg Elisabeth Schüssler Fiorenza kísérlete, hogy Jézus üzenetét és szolgálatát az izraeli bölcsességmozgalom teológiai folytatásaként értelmezze. Schüssler Fiorenza úgy tekint Jézusra mint Bölcsesség (Szóphia) istennő gyermekére és prófétájára, aki a társadalom kivetettjeinek azt hirdette, hogy Isten az ő oldalukon áll.²⁴ Richard Horsley elsősorban a zsidó történetíró, Josephus Flavius információi alapján rekonstruálja Jézus társadalmi-forradalmi galileai működésének történelmi kontextusát, és szintén talál valamelyes összefüggést a jézusi üzenet és a zsidó apokaliptikus irodalomban megtalálható társadalmi-politikai kritika között.²⁵

Sokkal kérdésesebb az a tétel, amely szerint Jézus egyszerűen csak egy, a görög künizmosz társadalomkritikai hagyományát követő künikosz vándorfilozófus volt. A tétel korántsem új,²⁶ de a közelmúltban leghatározottabban Burton Mack képviselte.²⁷ Mack teljesen elválasztja a történeti Jézust nemcsak Izrael hagyományától, hanem a korai keresztyén közösségek kialakulásának folyamatától is. Szerinte Jézus szenvedés- és feltámadástörténete jóval későbbi mesterséges képződmény, amelyet az esemény után évtizedekkel találtak ki Jézus tanítványai, hogy megmagyarázzák az üldöztetést, amit el kellett szenvedniük. Így a jézusi üzenet, amelyet Mack kizárólag a *Beszédforrás* bölcsesség-hagyománya alapján rekonstruál, olyan jelenséggé válik, amelynek semmi köze nincs sem Izrael vallásához, sem a korai egyház teológiájához. Hogy bármiféle kapcsolatot találjon Jézus és az

²⁴ Elisabeth Schüssler Fiorenza, *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins* [‘Az ő emlékezetére: A keresztyénség kezdeteinek feminista teológiai rekonstrukciója’] (New York: Crossroads, 1984) 135 és *passim*. Bár főként Q-anyagokat használ a jézusi üzenet rekonstrukciójához, Schüssler Fiorenza a szinoptikus hagyományból származó más információkra is támaszkodik.

²⁵ Vö. 1. jegyzet főt.

²⁶ A ‘künikosz Jézus’ tétel több mint száz évvel ezelőtt fogalmazódott meg először, s Friedrich Nietzsche is képviselői közé tartozott; l. Hans-Deiter Betz, *Jesus and the Cynics: Survey and Analysis of a Hypothesis* [‘Jézus és a künikoszok: Egy hipotézis áttekintése és elemzése’] *Journal of Religion* 74 (1994) 453–75. Újabban először F. G. Downing vetette fel, *„Cynics and Christians”* [‘Künikoszok és keresztyének’], *New Testament Studies* 30 (1984) 584–93, és számos későbbi publikációja. Az Egyesült Államokban Leif E. Vaage vitte tovább, *„The Ethos of an Itinerant Intelligence”* [‘Egy vándorértelmiségi étosza’] (doktori ért., Claremont Graduate School, 1987).

²⁷ Mack, *A Myth of Innocence*, 63–77; l. még legújabb munkáját, *The Lost Gospel* Mack munkájának kritikai értékeléséhez l. James M. Robinson, *„The History-of-Religions Taxonomy of Q: The Cynic Hypothesis”* [‘Q vallástörténeti rendszertana: A künikosz hipotézis’] in Holger Preißler és Hubert Seiwert, szerk., *Gnosisforschung und Religionsgeschichte: Festschrift für Kurt Rudolph zum 65. Geburtstag* [‘Gnóziskutatás és vallástörténet: Emlékkönyv Kurt Rudolph 65. születésnapjára’] (Marburg: diagonal-Verlag, 1994) 247–65.

ókori világ között, Mack kénytelen segítségül hívni azt a kérdéses feltevést, hogy működtek görög világi künikosz prédikátorok az i. sz. 1. századi Galileában.

Mack munkája azt az általános irányt is jól tükrözi, amely tagad mindenféle eszkhatologikus vonást a jézusi üzenetben. Egy olyan Jézus rekonstrukciója, akit megtisztítanak minden eszkhatologikus vonástól, végül teljes talánnyá teszi a keresztyénség mint mindent átható eszkhatológiai üzenetet hordozó mozgalom kezdeteit.

Három évtizeddel ezelőtt James M. Robinson hangsúlyozottan állította:

A világkorszakok fordulópontjára való visszatekintés nem jelentheti a Jézus és az egyház helyzete közti megkülönböztető jegyet. Jézus éppúgy, mint az összegyülekezet, a saját létét egy olyan helyzetből kiindulva értelmezte, amelyet Istennek a történelem menetébe való beavatkozása hozott létre.²⁸

Valóban elválasztható a történeti Jézus a korai judaizmus mindent átható eszkhatológiai irányultságától?

IV. Jézus mondásainak eszkhatológiai nyomvonala

Bár még nem tartalmazta azt a várakozást, hogy az Emberfia az ég felhőin elérkezik, a *Beszédforrás* legkorábbi fázisát is úgy kell értenünk, mint Jézus prófétai mondásainak eszkhatologikus értelmezését. A boldogmondások, amelyek eredetileg Jézus első beszédének kezdősorai voltak a *Beszédforrásban*, nem lehet besorolni a bölcsesség-boldogmondások közé. A bölcsesség-boldogmondások mindig bölcs cselekedetet és magatartást áldanak meg. Jellemző példa Zsolt 1,1:²⁹ „Boldog ember az, aki nem jár / a bűnösök tanácsa szerint.” Aki a szegényeket, éhezőket és sírókat (Lk 6,20–22) boldognak mondja, az már próféta. A *Beszédforrás* legkorábbi formájának más mondásait is úgy kell értenünk, mint a világkorszakok fordulójának prófétai hírül adását. Az ellenség szeretetét vagy a bennünket átkozók megáldását kívánni, vagy azt, hogy olyanoknak adjunk kölcsön, akik nem fogják visszafizetni, ez nem a bölcs viselkedés dicsérete, hanem az eszkhatológiai pillanat hírül adása (Lk 6,27–28,34). Keresztelő János azért részesül dicséretben mint az asszonytól születettek közt a legnagyobb, mert az Isten országának eljövetele előtti végső megtérésre szólított fel (Lk 7,28). És Jézus magáról azt mondja, ő azért jött, hogy tüzet bocsásson a földre (Lk 12,49). Azok, akik megértik az idők jeleit, felismerik, hogy az Isten országa már elérkezett közéjük (Lk 17,20–21).³⁰

A *Beszédforrás* legrégebb változatának még azok a mondásai is, melyek nem tekinthetők Jézus hiteles mondásainak, tisztán mutatják, hogy a közösség, amely megformálta őket, az eszkhatologikus üzenet letéteményesének tekintette magát.

²⁸ *Kerygma und historischer Jesus*, 213.

²⁹ A bibliai idézeteknél az ökumenikus új fordítást (Budapest, 1975) követem. Az esetleges eltéréseket lábjegyzetben jelzem. – *A ford.*

³⁰ Lehet úgy érvelni, hogy mivel ennek a mondásnak nincs párhuzamos helye Máté evangéliumában, ezért ez nem tartozik a *Szinoptikus Beszédforráshoz*. Azonban a *Támás ev.* 113-ban található párhuzam bizonyítja, hogy a mondás része volt a beszédhagyomány legkorábbi fázisainak.

A tanítványokat kiküldő beszéd az aratásról beszél a világekorszakok fordulópontján: „Az aratnivaló sok, de a munkás kevés” (Lk 10,2). Annak hírül adása, hogy akik eljönnek napkeletről és napnyugatról, északról és délről, azok asztalhoz telepednek az Isten országában (Lk 13,29), olyan prófétai tekintélyt tételez föl, amely Isten ígéretének örököseként túlmutat Izrael határain.

A beszédgyűjtemény legrégibb változatát talán valahol Palesztinában állították össze az 1. század negyvenes-ötvenes éveiben, vagyis mintegy húsz évvel Jézus halála után. Ez a hagyomány két különböző irányban fejlődött tovább. Valószínűleg mindkettőt a palesztinai judaizmusnak az 1. század hetedik évtizedében felerősödő forradalmisága okozta, amelynek végzetes következménye a Róma elleni felkelés lett az i.sz. 66–70 közötti zsidó háborúban. Ennek a két iránynak az egyike a *Beszédforrás* apokaliptikus szerkesztésében érhető tetten, míg a másik *Tamás evangéliumának* kialakulásában figyelhető meg. Mindkét fejlődési irány annak a törekvésnek az eredménye, amely arra a kérdésre keres választ, hogy milyen kapcsolatban áll Jézus eszkatologikus üzenete a forradalmárok politikai messianizmusával.

A *Beszédforrás* második lépcsője a politikai forradalom kihívását tükrözi. Az ellenség szeretetének parancsát ismét megerősítették. Az ítélet Istentől jön majd, nem a forradalmárok győzelméből. Jézus mint az Emberfia hamarosan eljön, hogy megmentse a híveket és elpusztítsa azokat, akik engedetlenné váltak:

Jönnék majd olyan napok, amikor szeretnétek egyet látni az Emberfiának napjai közül, de nem láttok. Ha ezt mondják majd nektek: Íme, ott vagy íme, itt van, ne menjetek oda, és ne fussatok utána! Mert ahogyan a villám az ég aljától az ég aljáig egyszerre villan fel és fénylik, úgy jön el Emberfia is azon a napon. (Lk 17,22–24)

Jézusnak ezek a követői tehát elutasították a zsidó háború forradalmát az apokaliptikus várakozás kedvéért. Ennek megfelel az az adat is, hogy a jeruzsálemi közösség elhagyta a várost és kivonult Pellába, a Jordántól keletre, még mielőtt a nyílt ellenségeskedés elkezdődött volna.

A korai eszkatologikus hagyomány egy egészen másféle fejlődése figyelhető meg *Tamás evangéliumában*. Hiányoznak az apokaliptikus mozzanatok, nincs nyoma az Emberfiára és az érkező ítéletre vonatkozó várakozásoknak. Ehelyett a jézusi mondások eszkatologikus irányultságát egy olyan új perspektívából értelmezik, amelyet ’gnosztikusnak’ nevezhetünk: Isten országa nem a jövőben rejlik, hanem az egyén isteni eredetének felismerésében:

Ha azok, akik titeket vezetnek, azt mondják nektek: A királyság a mennyben van, úgy az ég madarai megelőznek titeket. Azt mondják nektek: A tengerben van, akkor a halak előznek meg titeket. A királyság azonban bennetek és rajtatok kívül van. Ha megismertétek magatokat, titeket is megismernek, hogy az élő Atya fiai vagytok. (*Tamás ev.* 3)³¹

³¹ Vanyó László fordítása.

Mindkét esetben, a *Beszédforrás* második lépcsőjében éppúgy, mint *Tamás evangéliumában*, feltételezi az új értelmezés, hogy Jézus korábbi szavai eszkhatologikus értelműek voltak. Beszélhetünk egyfajta folyamatosságról, amely a hiteles jézusi mondásoktól az eszkhatológia apokaliptikus és gnosztikus változatáig terjed. Rétegről rétegre lefejtve a későbbi toldalékokat és értelmezéseket, így elérhetünk a történeti Jézus üzenetéig. A folyamatosság azonban nagyon kényes kérdés, ha beszédhagyománnyal foglalkozik az ember. Először is, a beszédhagyomány megteremtője, legyen az akár bölcsességi, akár prófétai hagyomány, semmi befolyással nem rendelkezik afölött, hogy az ő szerepét hogyan értelmezi a hagyomány. A mondások hagyományozásának ebben a vonalában Jézus, a názáreti próféta, átalakult az eljövendő Emberfiává vagy a gnosztikus titok kinyilatkoztatójává. Másodszor, a beszédhagyomány nem köthető határozott társadalmi és politikai szerkezethez és annak intézményeihez; jellemző, hogy a *Beszédforrás* közösségének rekonstruálására irányuló minden kísérlet kudarcot vallott. Harmadszor, az a történelmi kontextus, amelyhez Jézus, a hagyomány megteremtője tartozik, már nem köti a hagyomány értelmezőjét; Izrael hagyománya és szentírása legjobb esetben is csak jelentéktelen szerepet játszik a *Beszédforrás* későbbi szerkesztésében, *Tamás evangéliuma* pedig egészen figyelmen kívül hagyja őket. A történészek tehát nagyon ingoványos talajon járnak, ha Jézus történeti személyét próbálják felfedni a beszédhagyomány kritikai vizsgálatán keresztül. Letűnt korok történelmi alakjait csak akkor érthetjük meg, ha a rendelkezésünkre álló források megvilágítják azt a hagyományt, amelyhez ezek az alakok tartoztak, valamint megvilágítják annak a közösségnek későbbi szerkezetét, gyakorlatát és intézményeit is, amely emléküket megőrizte. A beszédhagyomány vizsgálata végül is zsákutcának bizonyul a történeti Jézus megértésére törekvő erőfeszítések között, amelyek egyszersmind szolgálatának történelmi hatásait is meg akarják érteni.

(Folyt. köv.)

Angolból fordította Ittész Gábor

*

„Az igazi egyház megismerésének csak egyetlen megbízható zsinórmértéke és próbaköve van s ez a Krisztus igéje, annak hirdetése, hallgatása és megtartása. Lehetetlen ugyanis, hogy a kérdésben ki-ki saját tetszése szerint szóljon s tegyen, aztán pedig azt állítsa, hogy mindez a Szentlélektől van. Krisztus tehát egyházát az igéhez kötötte. Hogy az egyház igazán egyház-e, annak legfőbb bizonyítéka az, hogy bírja, tanítja, hirdeti, cselekszi-e az igét – Krisztus iránti szeretetből!”

Luther Márton

Terray László

Ordass Lajos evangélikus püspök irathagyatéka

Előadás a Magyarországi Egyházi Levéltárak Egyesülete közgyűlésén
(Sopron, 1995. július 4–6.)

A beszámoló címeként feltüntetett gyűjtemény – „Ordass Lajos evangélikus püspök irathagyatéka” (a cím a rendezőség fogalmazása) – egy szerény külföldi alapítvány szerény irattára. Ez a beszámoló ennek az irattárnak az ismertetésére szorítkozik.

A gyűjtemény hivatalos neve The Ordass Archives, tulajdonosa a Nemzetközi Ordass Alapítvány, teljes nevén The International Foundation for Hungarian Theological Literature, The Ordass Foundation. Ez az alapítvány 1983-ban létesült, nyugat-európai és amerikai egyházi vezetők kezdeményezésére, abból a célból, hogy megőrizze és ápolja Ordass Lajos evangélikus püspök szellemi hagyatékát, hozzáférhetővé tegye és kiadja meglevő kéziratait, gondoskodjék ilyen kéziratoknak idegen nyelvre való fordításáról és szorgalmazza a Magyarországi Evangélikus Egyház legújabb kori történetének kutatását. Közelebbi információt tartalmaznak az Alapítványról az asztalon található brosrák.

Ordass Lajos tudvalevőleg 1945-ben – tehát az idén 50 éve – lett a Magyarországi Evangélikus Egyház legnagyobb egyházkerületének püspöke. De mikor 33 évre rá, 1978-ban, 77 éves korában meghalt, addig összesen csak öt éven át gyakorolhatta hivatalát. A többi 28 évet részben börtönben (1948–50), részben házi őrizetben vagy kényszerű elszigeteltségben (1958–78) kellett töltenie. Közben két hatéves periódusban volt tagja a Lutheránus Világszövetség elnökségének, anélkül, hogy csak egyszer is részt vehetett volna az elnökség évi ülésein, kivéve azt a két alkalmat, amikor bevásárlották az elnökségbe (Lund 1947, Minneapolis 1957).

Ordass Lajos életrajza, mely eredetileg norvég nyelven jelent meg, szabad rendelkezésre áll itt az asztalon, magyar és német nyelvű változatban.

Nemzetközileg jól ismert egyházfő kéziratairól van tehát szó. Az Alapítvány megszervezéséből kivette részét többek között a svéd és finn evangélikus érsek s a német és amerikai evangélikusság több vezető személyisége.

Az első Ordass-kéziratok már a 60-as és 70-es években kezdtek kiszivárogni az országból. A 70-es évek közepén, még Ordass Lajos életében indult meg egy rendszerebb munka annak érdekében, hogy minél több kéziratot lehessen átmenteni nyugati országokba, megmentve ezeket esetleges házkutatásoktól vagy elkallódástól. Ordass halála (1978) után egy dán evangélikus lelkész rendszeresen járt be Magyarországra, a már alakulófélben levő Alapítvány segítségével több-ezer oldalnyi kéziratot fényképezett le olyan személyeknél, akik Ordass-kézirato-

kat őriztek. Ezeket a filmeket részben saját maga hozta ki az Alapítványnak, részben ártatlan turistacsoportok vagy diplomaták révén juttatta el oda.

Az „Ordass archívum” két részből áll, egy irattárból és egy könyvtárból.

I. Az irattár

Az Alapítvány irattárát a „szerény” jelzővel jellemeztem, mert csak kb. 15 folyóméter anyagról van szó. 1989 óta ennek az anyagnak egy része már hozzáférhető lehet kutatók számára Magyarországon is. Aligha van azonban olyan gyűjtemény, amelyben ennyire összevonva lenne megtalálható Ordass Lajostól származó vagy rá vonatkozó anyag. Az irattári anyag nyolc csoportot foglal magában:

1. Ordass Lajostól származó *levelek* már a 2. világháború alatti évekből találhatók a gyűjteményben. Skandináv kapcsolatai révén, diplomáciai út igénybevételel már akkor levelezett külföldi egyházi vezetőkkel.

2. Ordass kézírataiban első helyet foglalnak el azok az *önálló munkák*, amelyek megfogalmazását börtönbüntetése idején kezdte el. Vannak ezek között olyanok, amelyek már 1989 előtt külföldön jelentek meg nyomtatásban magyar, angol és német nyelven. Így például Ordass „Nagy idők kis tükre” c. önéletrajzát e beszámoló referense hozta ki Budapestről egy norvég evangélikus lelkész segítségével 1977-ben. (Ordass maga ezt nem a nyilvánosság számára írta, hanem gyermekeinek és rokonainak. De ez a többszáz oldalas írás kortörténeti dokumentummá vált, mert hasonló feljegyzések ugyanazon eseményekről más kézből nincsenek.) De vannak kiadatlan kéziratok is, amelyek 1989 után sem jelentek még meg. Ezek részben a magyarországi egyházak állapotával foglalkoznak (több száz oldalra terjedő Pro Memoriák, naplójegyzetek fontos tárgyalásokról 1956–57-ben stb.), részben pedig gyülekezeti használatra kiválóan alkalmas, építő jellegű munkák.

3. Jelentős helyet foglalnak el a gyűjteményben a külföldi nyelvekből való *fordítások* kéziratai. Mivel az angolon és németen kívül a skandináv nyelvekben is járatos volt, ezekből a nyelvekből is sokat fordított. Vannak ebben a csoportban teológiai és filozófiai jellegű művek, mint pl. Søren Kierkegaard dán filozófus több munkája, és vannak magas színvonalú irodalmi művek is, mint az izlandi nemzeti költő Hallgrímur Pétursson „Passió énekei”, a dán mártír-költő Kaj Munk több drámája, sőt skandináv egyházi énekek magyarra való átköltése is. Több ima-könyv és „építő” jellegű mű fordítása is ebbe a csoportba tartozik.

4. Kényszerű elszigeteltségében arra is fordított gondot Ordass Lajos, hogy megőrizzen vagy lemásoljon újságcikkeket, jegyzőkönyveket, püspöki körleveleket. Ilyenek is találhatók az irattárban.

5. Gazdagodott az irattár több olyan egyházi személy személyes irataival, akik kapcsolatban álltak Ordass Lajossal:

– *Vajta Vilmos*, a Lutheránus Világszövetség genfi teológiai osztályának és strasbourgi Ökuménikus Kutatóintézetének igazgatója és Ordass Lajos személyes barátja, az Alapítvány irattárának engedte át személyi irattárát, mikor 1981-ben Svédországba költözött.

- Megkapta az irattár *Mogens Zeuthen* dán lelkész, a Lutheránus Világszövetség egykori „kisebbségi egyházi titkára” hagyatékát,
- értékes gyűjteménye van az irattárnak *Paavo Viljanen* finn evangélikus lelkész, a magyar evangélikusság nagy barátja hagyatékából,
- hasonlóképpen *Leskó Béla* argentínai teológiai tanár hagyatékából.
- Ordass Lajossal váltott leveleket engedett át az Alapítványnak megőrzésre több skandináv barátja és ismerőse.

6. Eljutottak az Alapítványhoz magyarországi egyházi viszonyokkal foglalkozó *szamizdat kéziratok* is. A szerzők között van ifj. Fasang Árpád, Botta István, Éliás József, Csengődy László és mások. Ezen kéziratok némelyikét 1989 előtt Norvégiában sokszorosította az Alapítvány.

7. Rendszeresen kutatott az Alapítvány titkára (a jelen beszámoló előadója) *külföldi irattárakban* Ordass Lajosra és a Magyarországi Evangélikus Egyházra vonatkozó anyag után, s több dobozra való anyagot másolt baseli, genfi, strasbourgi, uppsalai és oului irattárakban.

8. Hasonló tartalmú, külföldön megjelent angol, német, francia, skandináv nyelvű *folyóiratcikkek* és könyvrészletek másolataiból és ilyen témájú előadások kézírataiból is több doboznyi található az irattárban.

A nemzetközi Ordass Alapítvány irattára természetesen nem foglalhatja magában Ordass Lajos „teljes” irathagyatékát. 1989 óta nem is áll fenn a veszélye annak, hogy még Magyarországon levő kézirat-anyag házkutatás során tűnjön el. Sajnos, eltűntnek tekinthető az 1948 augusztusában Ordass Lajosnál tartott házkutatás alkalmával lefoglalt igen értékes napló- és jegyzetanyag és más kéziratok. Viszont magánkézben még sok minden található Magyarországon Ordass Lajos irathagyatékából, s remény van rá, hogy mindez nem fog ebek harmincadjára kerülni.

Az Alapítvány irattárának nincs „személyzete”. Ezért ez az aránylag nagymennyiségű anyag továbbra is szakszerű rendezésre vár. Ha erre a problémára sikerül az alapítvány elnökségének megoldást találnia, remélhetőleg a jövő kutatói számára könnyen hozzáférhető lesz az irattár anyaga.

II. A könyvtár

Az irattárhoz kapcsolódóan tartalmas könyvtár is szolgálja az egyháztörténeti kutatást. Természetesen itt sem lehet „teljességről” beszélni, de figyelemre méltó, hogy a magyarországi evangélikusságra vonatkozó irodalom és folyóirat jó része megtalálható egy nyugati országban.

1. Ordass Lajos *saját*, nyomtatásban megjelent művein kívül megtalálhatók olyan magyarországi és külföldi könyvek, amelyek *személyével foglalkoznak*, például egyházi vezetők memoárjai, valamint könyvek, amelyekben tőle cikkek jelentek meg.

2. Tartalmazza a könyvtár a Budapesten megjelenő *Lelkipásztor* c. evangélikus lelkészi havi lap valamennyi bekötött évfolyamát 1947-től napjainkig, hasonlóképpen az *Evangélikus Élet* c. evangélikus hetilapot 1949-es megjelenésétől kezdve, továbbá

magyarországi teológiai folyóiratokat és egyházi lapokat, mint az

– Evangélikus Theologia (amely csak két évig jelent meg a 40-es évek második felében, Ordass Lajos szerkesztésében),

– Diakonia,

– Reformátusok Lapja,

– Vigilia,

– Teologia,

– Mérleg,

– Theológiai Szemle (e négy utóbbi Vajta Vilmos adománya), és
külföldön megjelenőket, mint az

– Üzenet (Venezuela),

– Hitünk (Argentína),

– Hitből Élünk (Ausztrália),

– Katolikus Szemle (Róma),

évkönyveket, mint

– az Evangélikus Naptár (1948 óta),

– a református Studia et acta ecclesiastica sorozat,

– a MIOK (Magyar Izraeliták Országos Központja) évkönyvei,

– a Magyarországról Nyugatra került németek évkönyvei, Suevia Pannonica stb.

3. Mivel Ordass Lajos jelentős tisztséget töltött be a *Lutheránus Világszövetségben*, ennek a szervezetnek a folyóirata,

– Lutherische Rundschau és kéthetenkinti sajtótudósítója

– Lutherische Welt Information is megtalálható, ez utóbbi mind a német, mind az angol kiadásban.

4. De hiánytalanul megvan például

– a Prágai Keresztyén *Békekonferencia* hivatalos lapja kezdettől fogva, továbbá

– a német *Ostkirchenausschuss* havonkinti sajtótudósítója,

– a svájci *Glaube in der 2. Welt*,

– az angliai *Religion in Communist Lands*,

– az amerikai *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*,

– nem is szólva a *Hungarian Church Press*, illetve annak német változata évfolyamairól.

5. Megtalálható itt a magyarországi egyházakról szóló *külföldi irodalom* jelentős része is.

Skandináv kutatóknak legalábbis egy bizonyos alapanyagot ad az Alapítvány levéltára és könyvtára. Jelentősége minden bizonnyal csökkent 1989 után, mivel a magyarországi levéltárak és könyvtárak manapság nyitottabbak, mint voltak a 80-as évek elején, mikor az Alapítvány létrejött (az 50-es és 60-as évekről nem is szólva). Magyarországi levéltárak természetesen vetélkedhetnek is vele tartalom és teljesség tekintetében. De olyan kutatók, akik a magyar evangélikusság utolsó 40 évének történetével foglalkoznak, váratlan kincsekre is akadhatnak benne – amint már akadtak is.

Köszönöm a figyelmet.

Pósfay György

Ordass Lajos néhány kortársának későbbi életútjáról

egyben néhány adat az utolsó ötven év magyar egyháztörténetéhez

Amint az ismeretes, Ordass Lajost nagyon érdekelték történelmi események és ilyenek között különösképpen azok, amelyeknek az egyháznak az életével és saját szolgálatával volt kapcsolatuk; ugyanakkor azonban nagy érdeklődést tanúsított olyan emberek személyisége és sorsa iránt, akiknek az életútja valamikor keresztelte az övét. Erről tesz bizonyosságot „Akikkel az úton találkoztam” című írása.

Ez a hosszabb munkának tervezett kötete sohasem készült el teljesen, kézirata töredékben maradt ránk, viszont önéletrajzi írásaiban – a „Nagy idők kis tükre” című, nyomtatásban is megjelent munkája különböző részeiben – sokszor igen részletesen – írt azokról a személyekről, akikkel találkozott.

A következőkben négy olyan evangélikus hittestvérrel szeretnék írni, akiknek Ordass Lajossal már püspöki szolgálatából való első elmozdítása előtt volt kapcsolatuk és megérték az 1996. esztendőt.

Így szólni szeretnék *dr. báró Radvánszky Antalról*, a Magyar Nemzeti Bank vezértitkáráról. Az említett hittestvér a Magyarországi Evangélikus Egyházban semmi tisztséget nem viselt, de az évnek kevés olyan vasárnapja volt, amikor nem ült a templompadban és nem hallgatta az igehirdetést. 1942-ben fontos gazdasági tárgyalások folytatása céljából az akkori magyar kormány kiküldte ezt a, több nyelv tudásával és jó szakmai felkészültséggel rendelkező evangélikus fiatalembert Genfbe, ahol – hivatalos munkájának a végzése mellett – hamarosan felvette a kapcsolatot az akkor még csak ideiglenesen megalakult Egyházak Világtanácsával, illetőleg annak főtitkárával, dr. W. A. Visser't Hooft-tal és ismertette előtte a magyarországi keresztyén egyházak akkori helyzetét.

Mivel dr. Radvánszky Antal nagybátyja, *dr. báró Radvánszky Albert* ezekben az időkben a Magyarországi Evangélikus Egyház egyetemes felügyelője volt, unaöccse természetesen őt mint közeli rokonát, minden különösebb felhatalmazás nélkül, tudta tájékoztatni afelől, hogy nemzetközi keresztyén szervezetek irányítói vagy az akkori Magyarországtól elszigetelt testvéregyházak vezetői miként tekintenek szülőhazájának az egyházaira, de elképzelhető, hogy az egyetemes felügyelő ilyesmire meg is kérte Svájcba került rokonát.

Ezen a helyen arról kellene írni, hogy milyen nehézségekkel kellett az akkor még csak 36. életében levő dr. Radvánszky Antalnak szembenézni, amikor Magyarországot 1944. március 19-én a német katonai egységek megszállták. Érdekes lenne azt is kikutatni, hogy miképpen sikerült ezekben az időkben dr. Radvánszky Antalnak hivatalos megbízását teljesíteni, de erre vonatkozó adatokkal nem rendelkezem, így nem tudok erről írni. Itt csak azt említhetem meg, hogy

családjának a tagjai – felesége és két fia, akik 1942-ben nem követték őt Svájcba – Budapesten vészelték át az ostromot és csak 1946-ban tudtak Genfbe kiutazni. Viszont ebben az időszakban, amikor Magyarország még jobban elszigetelődött a külvilágtól, mint a háború első éveiben, Svájcba került hittestvérünk előbb talán önkéntesen, később esetleg felkérés alapján végzett tájékoztatási szolgálata igen értékesnek bizonyult.

Ezekben az időkben érkezett a hír Budapestre, hogy az 1923-ban megalakult „Evangélikus Világkonvent”, amely utolsó ülését 1935-ben Párizsban tartotta, következő gyűlését 1947 nyarán a svédországi Lundban fogja megrendezni, amelyen – a tervek szerint – az átalakul „Evangélikus (Lutheránus) Világszövetség”-gé és erre az alkalomra meghívja a gyűlés előkészítő bizottsága a világ evangélikus egyházainak hivatalos delegátusait, köztük a Magyarországi Evangélikus Egyház öttagú küldöttségét is.

Ilyen meghívásokkal az Egyetemes Presbitérium szokott foglalkozni, bár lehet, hogy a háború alatt meghozott rendelkezés szerint az elnökségnek is joga volt ehhez hasonló ügyeket megtárgyalni és azokban döntéseket hozni. A döntések hozatalára illetékes egyházi testület foglalkozott a meghívással, és úgy határozott, hogy elfogadja azt; szó volt ekkor arról is, hogy az öttagú delegációt Ordass Lajos püspök vezesse és még a következő személyek legyenek annak tagjai: egy világi delegátus, továbbá dr. Jánossy Lajos teológiai tanár és két ifjúsági képviselő, akik azután részt vesznek 1947 júliusának végén az Oslóban megtartandó Második Keresztyén Ifjúsági Világtalálkozón is. Ezek egyike eredetileg is Vajta Vilmos volt, a másik végül is én lettem, mert a kijelölt magyarországi ifjúsági delegátus nem tudott a gyűlés megkezdése előtt Lundba megérkezni.

Bár az akkor fennálló egyházi törvények szerint a Magyarországi Evangélikus Egyház egyetemes felügyelőjének a feladatai közé tartozott, hogy az egyházat az állam, más szervezetek, illetőleg közösségek felé hivatalosan képviselje. Ezt a szolgálatot dr. Radvánszky Albert a svédországi gyűléssel kapcsolatban részben kora (az egyetemes felügyelő ekkor 67. évében volt), részben más okok miatt nem vállalta, hanem maga helyett a Genfben magyar útlevéllal tartózkodó unokaöccsét, dr. Radvánszky Antalt ajánlotta, hogy laikus delegátusként képviselje a Magyarországi Evangélikus Egyházat 1947 nyarán, Lund városában. Ezt a javaslatot Magyarországon az illetékes egyházi szerv elfogadta.

E határozatról szólva feltehető a kérdés, hogy Ordass Lajos ismerte-e a lundi gyűlés előtti időből dr. Radvánszky Antalt. Nehéz erre a kérdésre felelni, mert bár Ordass Lajos 1947. február 24-től március 18-ig Svájcban tartózkodott, sehol sem szól jelentésében a vele való találkozásról. Lehet, hogy nem is került sor ebben az időben ilyen együttlétre, hiszen a magyar püspöknek svájci látogatása alkalmával elég fárasztó programja volt. De az is lehet, hogy jelentésében csak hivatalosnak mondható gyűlésekről, értekezletekről, vagy látogatásokról emlékezett meg, és – ha fel is vette Genfben a kapcsolatot dr. Radvánszky Antallal – ezt a találkozást nem ilyennek tekintette, és ezért nem szólt vagy írt arról. Mindenesetre dr. Pap László könyvéből („Tíz év és ami utána következett” – 57. oldal) megtudjuk, hogy egy évvel később, 1948 márciusában, amikor Ordass Lajos újra kiutazott Genfbe,

találkozott ott dr. Radvánszky Antallal. Ez azonban már 9 hónappal a lundi gyűlés után volt, ahol mindketten a Magyarországi Evangélikus Egyház delegátusai voltak. Mivel – amint azt említettem – magam is magyar delegátusként vettem részt azon, akkori megfigyeléseim alapján állíthatom, hogy Ordass Lajos és dr. Radvánszky Antal jó kapcsolatokat tartottak fenn egymással a lundi gyűlés során. Más magyar résztvevőknek is ez volt a benyomása. Dr. Radvánszky Antal a gyűlésen inkább figyelt, mint beszélt, és Ordassal való jó együttműködését semmi sem zavarta meg. Mindez inkább arra látszott utalni, hogy a korábbi időkben már ismerték egymást.

A kettőjük közt fennálló szívélyes viszonyról más valami is bizonyosságot tesz. Amikor az Egyházak Világtanácsának megalakulása céljából összehívandó közgyűlés rendezőbizottsága 1948 augusztusára összehívta Amszterdamba az eziránt már korábban érdeklődést mutató egyházak kiküldötteit, és mivel Magyarország protestáns történelmi egyházai is ezek közé tartoztak, erre az alakuló gyűlésre a Magyarországi Evangélikus Egyház is kapott meghívót. Az egyház két delegátust és két helyettest küldhetett Amszterdamba. Az Egyetemes Presbiterium Ordass Lajost és dr. Radvánszky Antalt javasolta a delegátusi helyre, helyettesként pedig Vajta Vilmost. Mivel Ordass Lajos mint az Egyetemes Presbiterium tagja, nem emelt óvást ezen határozat ellen, hanem azt – tudomásom szerint – támogatta, utal a kettőjük közti viszony változatlanul jó voltára.

Amint az ismeretes, Ordass Lajos nem kapott az akkori magyar kormánytól kiutazási engedélyt, így Vajta Vilmos helyettes delegátus foglalta el az ő helyét és én lettem Vajta Vilmos helyett – mint magyar útlevéllal rendelkező és a közgyűlés után Magyarországra visszatérni szándékozó ösztöndíjas lelkész – helyettes delegátus. A delegátusnak kinevezett dr. Radvánszky Antal idejében megérkezett a gyűlésre, és azon végig részt vett. Természetesen megdöbbenve értesült arról, hogy delegátustársával, Ordass Lajossal nem találkozhat Amszterdamban. A gyűlés megnyitása előtt megtudtuk azt is, hogy két helyettes delegátusa lehetne a Magyarországi Evangélikus Egyháznak, így azután az Amszterdamba látogatóként megérkezett Leskó Béla ösztöndíjas lelkész is bekerülhetett a résztvevőknek ebbe a kategóriájába.

Hamarosan az említett világggyűlés megnyitása után érkezett meg Hollandiába annak a híre, hogy dr. Radvánszky Albert egyetemes felügyelőt, D. Ordass Lajos püspököt és Vargha Sándor egyetemes főtitkárt Pesten letartóztatták. Ez a hír mindannyiunkat egy új helyzet elé állított, ugyanakkor sokan fordultak hozzánk, és megkérdezték, hogy miképpen magyarázzuk ezeket az eseményeket, és hogyan látjuk a magyarországi egyházakra váró jövőt. Sajnos, mi ösztöndíjas lelkészek, és különösen én, aki öthónapos amerikai tartózkodás után érkeztem Amszterdamba, nem sok tájékoztatással tudtunk szolgálni, annál inkább dr. Radvánszky Antal, aki Közép-Európában élve, nálunknál jobban figyelhette a magyarországi viszonyok alakulását.

A negyvenes évek végén, amikor dr. Radvánszky Antal korábbi megbízása befejeződött, neki is más elfoglaltságot kellett keresni. Így Genfét elhagyva, családjával Franciaországba költözött, ahol hamarosan egy nagy, nemzetközi szolgál-

latokat is nyújtó francia biztosítóvállalat tisztviselője lett, később, ennek a vállalatnak a munkatársaként, az lett a legfőbb feladata, hogy minden évben végigutazza az öt világrészt, és felkeresse e cég különböző nagyvárosokban munkálkodó kirendeltségeit, valamint az általa képviselt vállalattal üzleti kapcsolatban álló más intézményeket. Szép és érdekes munka volt ez, és dr. Radvánszky Antal utazásait arra is felhasználta, hogy felkeresse a meglátogatott városokban magyar protestáns gyülekezetek istentiszteleteit. Így Venezuela fővárosában, Caracasban, ahol én akkor gyülekezeti lelkészként szolgáltam, évente – általában július elején – 10 napot töltött, és szinte mindig megjelent július hónap első vasárnapján a caracasi evangélikus templomban tartott magyar istentiszteleten. Hasonlóról tett bizonyosságot D. Leskő Béla Buenos Aires-i kollégám, valamint mások is.

Amikor azután 1971-ben Genfben kerültem, a dr. Radvánszky Antallal való évi egyszeri kapcsolataim megsokszorozódtak, mert hivatalos ügyekben vagy rokoni, baráti együttlétek céljából, évente többször tett látogatást Genfben. Ilyenkor általában sikerült neki egy velem való találkozást is megvalósítani. Ezeken az alkalmon beszélgetéseink középpontjában nemcsak a régi, közös emlékek felidézése állt, hanem a magyarországi egyházi helyzet is, amelynek kialakulását beszélgetőtársam jól ismerte.

Itt meg szeretném jegyezni, hogy dr. Radvánszky Antal az ötvenes évek elején a Münchenben megjelenő „Új Hungária” című havilap főszerkesztője volt, amely igen gyakran foglalkozott a magyarországi egyházak és különösen Ordass Lajos helyzetével. A 60-as évek végén és a 70-es évek során dr. Radvánszky Antal már látogatásokat tehetett Magyarországon és a felvidéki Zólyomradványban is, ahonnan ősei származtak. Tevékeny tagja volt a johannita rend magyar tagozatának, és annak gyűlésein rendszeresen részt vett. Két fia közül az egyiket elvesztette. Dénes fia, aki szintén a johanniták magyar tagozatába jelentkezett felvételt, a családi tradíciót mindmáig ezen a területen is folytatja, hiszen az első magyar johanniták közé tartoztak a Prónay és Radvánszky családból származó ősei, akik – annakidején, amikor még nem volt magyar tagozat – még a brandenburgi (porosz) tagozatba nyertek felvételt. Amikor Dénes fiának második fiúgyermeke megszületett, a fiatal apa, nyilván édesapja javaslatára (hiszen Dénes engem akkor még nem ismert), meghívott Párizsba, hogy mint magyar evangélikus lelkész kereszteljem meg a Radvánszky család legújabb sarját. Örömmel tettem eleget e felkérésnek, mint ahogy 1996 nyarán annak is, hogy Dénes idősebb fiának, a nagyapja nevét viselő ifj. Radvánszky Antalnak az esketési szertartásában részt vegyek.

Ennek az ökumenikus szertartással tervezett esküvőnek a megbeszélése céljából 1996 tavaszán – meghívás alapján – látogatást tettem Radvánszky Dénesnek a Párizs környéki otthonában, ahol május 5-i, vasárnapi ebédén részt vett dr. Radvánszky Antal és felesége, született Perczel Zsuzsanna is. Dr. Radvánszky Antallal, akit teljes szellemi frissességben, bár testileg lelassulva találtam, főleg unokája tervezett esküvőjéről beszélgettem, de a Magyarországi Evangélikus Egyház változásokban gazdag történelme szintén szóba került. Akkor azt reméltük, hogy a 88 éves dr. Radvánszky Antal részt tud venni a hat héttel későbbre kitűzött esküvőn is.

Az Úr nem akarta ezt. Ez lett utolsó találkozásunk, mert négy héttel ezután dr. báró Radvánszky Antal, a Magyarországi Evangélikus Egyháznak sok világi vezetőt adó felvidéki főnemesi család legidősebb tagja, akinek az ősei közé Radvánszky György eperjesi vértanú is tartozott (az ő nevét is megemlítő eperjesi emléktáblánál II. János Pál pápa a Szlovákiai Evangélikus Egyház keleti kerületének az evangélikus püspökével 1995-ben a türelmességért imádkozott), június 3-án elköltözött a földi világból. Temetésére néhány nappal később Párizsban került sor. A család azt reméli, hogy hamvai hamarosan eljutnak Zólyomradványba, az ottani Radvánszky kastély kápolnájának a kriptájába.

Egy egyházat szerető evangélikus embert, mondhatjuk: Ordass Lajos nagy tisztelőjét, hívét és talán barátját veszítette el dr. Radvánszky Antallal a szétszórtságban élő magyar evangélikusság. Ő is azok közé tartozott, akik tudták, hogy mit jelentenek ezek a sorok, amelyek az eperjesi vértanuk emléktábláján, egyik őse nevével állanak:

„Istent imádni, hazát szeretni tőlünk tanuljatok!”

* * *

Ha Ordass Lajos ma élne, három hét múlva köszönhetnénk őt 96. születésnapján. (1901. február 6-án született.) Akik ezt velünk együtt megtennék, azok túlnyomó többségükben, minden bizonnyal fiatalabbak lennének, mint ő, mert feltehető, hogy kortársai közül is csak igen kevesen érték volna meg az ő korát, 96. évüket. Az a benyomásom, hogy akikkel ő még személyesen találkozott, azok közül 1997-ben a legfiatalabbak sem lehetnek túl messze évüktől.

De vannak mindig kivételek. A legnagyobb amerikai evangélikus egyház „The Lutheran” címet viselő havi lapjának az 1996. esztendei szeptemberi számában, a 16. oldalon egy cikk jelent meg, amelynek a főcíme: „Mi csodák vagyunk”. Ebben az Illinois állambeli Rock Island városkában szolgáló „Augustana” Főiskola (College) egyik tanárnője, Boaden Ann ír egy másfél oldalas cikket dr. Conrad Bergendoffról, aki 1895. december 3-án Nebraska államban született, azaz aki jó egy évvel ezelőtt ünnepelte századik születésnapját.

Miért gondolhatunk mi, Ordass Lajos szolgálatára emlékező magyarok, ennek az amerikai professzornak a 100. születésnapjáról olvasva, tisztelettel személyére?

Mert Ordass Lajos is mindig tisztelettel beszélt róla.

Bergendoff Conradot, aki Svédországból Amerikába érkezett bevándorlók lezármozottja volt, 1921-ben avatták lelkésszé. Tíz évig gyülekezetekben szolgált, majd teológiai tanári szolgálatra hívta el az egyház, végül az „Augustana” Főiskola és Teológiai Szeminárium rektorává választották meg. Ebben a szolgálatban állt, amikor 1947 tavaszán a magyar püspökkel találkozott. Amerikai útjának a szervezői ugyanis Ordass Lajosnak azt javasolták, hogy látogassa meg a svéd származású amerikai evangélikusoknak a Rock Islandban levő szellemi központját, és az ottani teológiai fakultáson tartson előadást a magyarországi evangélikusság életéről. Ezt ő szívesen elvállalta, és így lett – Minneapolis mellett – ez a Mississippi partján fekvő kis városka az Egyesült Államok legnyugatibb helye, amelyet Ordass meglátogatott. Előadását itt svéd nyelven tartotta, azt maga a

főiskola és a teológia rektora, dr. Bergendoff Conrad fordította le angolra, mert a svéd származású amerikaiak között már csak kevesen beszéltek 1947-ben őseik nyelvét. Elődeik ugyanis az 1840-es évektől kezdve érkeztek nagyszámban Amerikába, tehát fél évszázaddal a magyar bevándorlás előtt, és ellentétben a Magyarországról érkezett bevándorlókkal – nem lettek a keleti nagyvárosokban ipari munkások, hanem Középnyugaton gazdaságokhoz – farmokhoz – jutottak, és így eresztettek gyökeret Amerika földjében. Néhány nemzedék után nem a nyelv, hanem evangélikus vallásuk lett az őket közösségeikben megtartó erővé.

A két ember barátságát minden bizonnyal az alapozta meg, hogy mindketten jól beszéltek svédül, mindketten tanulmányaikat svéd egyetemeken egészítették ki, mindketten a hitvallásaikhoz hűséges, de ökuménikus beállítottságú emberek voltak, szélsőségektől és túlzásoktól mentes, de a Szentírásban gyökerező egyházias kegyességet képviseltek, és még megjelenésük, sőt beszédük is hasonlított egymáshoz: hatást kereső szólamoktól és mozdulatoktól eltekintettek, csendesesen előadott, de logikusan felépített mondanivalójukra bízták azt, hogy hallgatóik megértsék és elfogadják az általuk hirdetett igazságokat.

A magyar püspök előadása utáni beszélgetésben Bergendoff rektor hamarosan gyakorlati kérdések felé terelte annak az irányát. Ekkor szóba került az a kérdés, hogy az „Augustana” teológiai fakultás hogyan segíthetné a Magyarországi Evangélikus Egyházat. Javaslatra az volt, hogy még az 1947–48-as tanév folyamán jöjjön ki egy magyar teológus vagy fiatal lelkész Rock Island-be az amerikai teológia munka és egyházi élet tanulmányozása céljából. A fakultás megfizeti ilyen személynek az útiköltségét, a tandíját, ad lakást és ellátást. Ordass Lajos ezt köszönettel vette, de nem volt biztos abban, hogy ezt a tervet az ősszel kezdődő tanév során meg lehet valósítani. Dr. Bergendoff viszont sürgette, hogy ez a program minél hamarabb megkezdődjön, és az sem lenne baj, ha eleinte csak félévi tanulmányokat foglalna magában, mert akkor remélhető, hogy az több éven át megismétlődhet. Nem tudjuk, hogy dr. Bergendoff elmondta-e ekkor Ordass Lajosnak e sietés okát, ami a következő volt: Bergendoff tudta, hogy rektori mandátuma 1948 nyarán le fog járni, és nem akarta utódját valamire elkötelezni, aminek megkezdésére ő tett ígéretet. Mindenesetre a magyar püspök megígérte neki, hogy keres valakit, aki még a következő tanév során, ezen lehetőséggel való élés céljából ki tud utazni Amerikába.

Amikor Ordass Lajos amerikai, majd Finnországba és Norvégiába vezető útja során visszaérkezett Svédországba, hogy részt vegyen az evangélikusság nagy lundi gyűlésén, hamarosan meghívott egy kis beszélgetésre. Ismertette dr. Bergendoff ajánlatát és a neki adott saját válaszát. Sokat gondolkozott a dolgon, és úgy döntött, hogy közülnék, a jelenleg Svédországban tartózkodó magyar ösztöndíjasok közül kellené valakinek kb. hat hónapra Amerikába utazni, hogy az említett program még az ősszel kezdődő tanév folyamán megkezdődhessen, és majd annak folytatása is lehessen. Okként azt említette meg, hogy a békeszerződés aláírása előtt nagyon nehéz Magyarországról kiutazási engedélyt kapni, de akik már külföldön tartózkodnak és magyar útlevelemmel rendelkeznek, elképzelése sze-

rint könnyebben és gyorsabban tudnák megszerezni egy amerikai úthoz a szükséges papírokat.

Elmondta püspököm azt is, hogy először Vajta Vilmossal beszélt, aki azonban kérte, hogy tekintsen el személyének jelölésétől, mert a teológiai doktori fokozat megszerzése érdekében a következő évek során minden időre szüksége lesz, így nem szakíthatja meg tanulmányait. A maga részéről Leskó Béla vagy az én jelölésemet ajánlotta.

Ezt követően Ordass Lajos Leskó Bélát kérdezte meg, hogy elmenne-e a következő félév során Amerikába. Ő arra hivatkozott, hogy jelenlegi angol tudása nem lenne elegendő arra, hogy a tőle elvárt amerikai munkát ilyen rövid idő alatt elvégezze. Inkább azt szeretné, hogyha püspöke svédországi tartózkodását egy félévvel meghosszabbítaná, hogy itt megkezdett tanulmányait egy bizonyos befejezéshez juttathassa. Így ez a kollégám is engem javasolt az amerikai ösztöndíjra.

Miután Ordass Lajos előadta érveit, amelyek miatt hármunk közül kellene valamelyikünknek az ösztöndíjra való jelölést elfogadni, gondolkoztam társaim válaszain és mérlegeltem azt, hogy a jelölés elfogadása mit jelenthet számomra. Végül is „igen”-nel feleltem. Ekkor püspököm azt mondta: „Összehozlak dr. Bergendoff-fal, aki szintén itt lesz a lundi gyűlésen, és vele mindent részletesen megbeszélhetsz. Én nagyon rokonszenvesnek találtam az 'Augustana' főiskola rektorát, amikor Rock Island-ben jártam, és bízom abban, hogy te is így fogsz felőle gondolkodni.”

A találkozás pár nap múlva megtörtént, ugyanis Ordass Lajos előzőleg tájékoztatta dr. Bergendoffot döntése felől. Amint azt fentebb megemlítettem, Lundban, ahol a Lutheránus Világszövetség megalakult, került sor a magyar püspök és az amerikai rektor második együttlétére, és az akkori beszélgetések is megerősítették a köztük szövődött baráti kapcsolatokat.

1947 végéig sikerült elintézni egy amerikai utazás előkészítésével kapcsolatos ügyek nagy részét, és márciusban a „Gripsholm” nevű svéd hajóval útnak indultam Amerika partjai felé. Amikor húsvét utáni kedden, hosszú vonatozás után, leszálltam a Rock Island-i állomáson a vonatról dr. Bergendoff rektor úr várt ott engem, felvitt gépkocsiján a Mississippi közelében álló dombtetőre, ahol a Teológiai Fakultás épületei voltak. Ezek közül egyiket azután, körülbelül öt hónapig, otthonomnak mondhattam.

Ezen öt hónap során sokszor találkoztam és nem egyszer hosszasan elbeszélgettem dr. Bergendoff-fal, akit nagyon érdekeltek a magyarországi egyházi élet alakulásáról és különösen az Ordass Lajos felől érkező hírek. De érdekelte munkám is, és sokszor segített abban, hogy ne csak Rock Island városában vagy annak a környékén, hanem más helyeken is megismerjem az egyházi munkát és az amerikai életet. Amikor 1948 augusztus közepén elbúcsúztam tőle, hogy vissza-utazzam Európába és részt vegyek az Egyházak Világtanácsa alakuló közgyűlésén, üdvözlőlevelet küldött általam Ordass Lajosnak, azt remélve, hogy ott vele találkozom.

Én is azt reméltem, hogy ez így lesz... De a dolgok másként alakultak, mert legközelebb püspökömmel kilenc évvel később, Minneapolisban találkoztam,

ahova ő a Lutheránus Világszövetség harmadik világgyűlésére Magyarországról mint delegátus érkezett, én pedig Venezuelából mint meghívott hivatalos egyházi képviselő jelentem meg. De ekkor az üdvözlét átadására nem is volt szükség, mert ezen a Világgyűlésen dr. Bergendoff Conrad és felesége, Gertrud is megjelentek. Mindjárt kerestek alkalmat arra, hogy a magyar püspökkel találkozzanak és, mint dr. Bergendoff nekem ezt elmondta, amikor autóján volt szíves engem egy kirándulási program helyére elszállítani, nagyon örült ennek a harmadik találkozásnak. Ordass Lajos is ugyanezt mondta nekem Toledóban vagy Clevelandben, utolsó amerikai találkozásunk napján.

Dr. Bergendoff-fal – emlékezetem szerint – 1957 óta én sem találkoztam, de amerikai egyházi lapokban többször olvastam felőle. 1964 őszén volt alkalmam az 1957. évi amerikai elválásunk után püspökömet Márvány utcai otthonában első ízben felkeresni. Már akkor, mint későbbi budapesti látogatásaim alkalmával szinte mindig, érdeklődött dr. Bergendoff után, és én igyekeztem neki elmondani mindazt, amit tudtam századunk e kiváló amerikai evangélikus teológusa felől, és ha volt erre alkalmam, továbbítottam Bergendoffnak Ordass Lajos üdvözlőleveit.

Amikor a fentebb említett tanárnő 100. születésnapja alkalmából beszélgetést folytatott dr. Bergendoff-fal, annak a végén az ünnepelt ezt mondta a vele beszélgetőnek: „Megvizsgálva szívemet, abban büszkeségre találok. Ez elbűvík annak a szögleteiben, és azzal csal meg, hogy elvezet [a következő gondolathoz]: ‘Gondold azt: Isten megjutalmazott azért, mert valamit tettél’. Ez nincs így.... Minden kegyelem. Mindaz, amit nyertem 100 esztendő során – mindaz, amire bárki hivatkozhatna – az elnyert kegyelem.”... Ezután ... felütötte a széke melletti könyvespolcon levő ... bibliáját és felolvasta a következő (zsoltárverset): „Nézd meg, nem járok-e téves úton, és vezess az örökkévalóság útján!” Ezután felnézett, és így szólt: „Azt remélem, hogy efelé megyek!”

Ordass Lajos is mondhatott volna hasonló, ha megérte volna a 100. születésnapját. De az is lehet, hogy ő ezt már korábban elmondta.

(Folyt. köv.)

*

„Amit mi tanítunk és teszünk, nem rajtunk áll, – mi magunk egyáltalán nem számítunk. Hanem az Úr Krisztus ügye ez, akitől van mindeniünk s akiért prédikálunk, élünk, szenvedünk. Mivel pedig mindez Őérte van, a gondját is reá hagyjuk. Ővé a véghezvitel; lelket, bátorságot is Ő ad, hogy ügye megállhasson.”

Luther Márton

Boleratzky Lóránd

Gondolatok Túróczy Zoltán püspök rehabilitációjáról

Az évszázad két mártírsorsú evangélikus püspöke közül Ordass Lajost 1995. október 3-án, Túróczy Zoltánt pedig halála után huszonöt évvel: 1996. november 15-én rehabilitálta az egyházkerületi bíróság. Hét évnek kellett eltelnie a rendszerváltás után, hogy sor kerüljön erre a lépésre, amelyet aligha ment az a tény, hogy csak két éve született meg a vonatkozó zsinati törvény, hisz az az 1956-ban alkalmazott jogszabály, mellyel Ordass Lajost akkor három nap alatt egyháza is rehabilitálta, mintául szolgálhatott volna, vagy az 1991 júniusában megnyílt zsinat soron kívül újat alkothatott volna. De az is kárára vált az új jogszabálynak, hogy nem tette lehetővé a „hivatalbóliság” elvét, hanem a jogsérelmet szenvedettnek vagy jogutódjának kellett az erre irányuló kérelmet előterjesztenie, aminek megalázó jellege volt, hisz annak a szervnek, amely a jogellenes határozatot hozta, saját indíttatására kellett volna az általa hozott törvénytelen határozat jogi következményeit legalább annyira enyhíteni, amennyire ez még lehetséges volt. Túróczy Zoltánt, „az ország evangelizátorát”, „egyházunk legáldottabb emberét”, vagy ahogy Szabó József mondta: „azt a püspököt, aki Hóreb csipkebokra volt önmészttől s el nem égő lángban” a kellő időben történő rehabilitáció hivatalból mindenképpen megillette volna.

A püspökről a Bécsikapu téri templomban 1993-ban történt megemlékezés során utalás történt arra, hogy az Országos Egyházi Bíróság 1990-ben már rehabilitálta. A valóság az, hogy 1992. május 14-i kelettel az országos bíróság végzésben megállapította, hogy a 84 személynél jelentkező joghátrányt, amely egyházi szolgálatuk korlátozását is jelentette, a vonatkozó határozatok megsemmisítésével kívánta helyreigazítani. Úgy gondolom azonban, hogy ez a kollektív határozat legfeljebb csak rehabilitálásra irányuló szándéknak tekinthető, hisz nélkülözötte a rehabilitáció legelemibb követelményeit, köztük a tényállás megállapítását és magát a jogellenes határozatot, nem beszélve arról, hogy sem a hozzátartozók, sem a közvélemény nem értesült erről.

Az állami önkény egyházi asszisztenciával karöltve Túróczy Zoltánt három ízben állította félre. Azt hiszem, hogy ez példátlan az egyháztörténetben.

A megpróbáltatások sorozata első ízben az 1945. június 25-én kelt népbíróági ítélettel kezdődött, amikor is a hitvalló püspököt 10 évi fegyházra ítélték háborús bűntett miatt, mivel kb. 1250 beszédéből, illetve előadásából 12 esetben vád tárgyává tett kijelentéseket tett. A püspök védekezésében előadta, hogy „számára mindig az volt a kötelesség, amit Isten parancsának látott, Isten parancsát pedig nem a szubjektív érzelmekben, hanem az objektív tények által elé adott kérdésekben vélte felismerhetőnek.”

A püspök nyolc hónapot töltött börtönben, és csak 1948. május 29-én került sor az eljárás megszüntetésére pertörlés útján.

A második félreállítására 1952 februárjában került sor, amikor is Túróczy Zoltánt, valamint Szabó Józsefet felszólították püspöki tisztségükről történő lemondásra, hogy az államhatalom nyomására két egyházkerületet megszüntethessenek. Túróczy Zoltán részére ezenfelül kényszerlakhelyet is kijelöltek Nagygeresden.

Vető Lajos 1956. november 1-jén püspöki tisztéről lemondott. Hosszú lemondólevelében ezeket írta: „Magyar népünk és különösen hős ifjúságunk világgraszoló dicsőséges küzdelemben leverte magáról a bilincseket s most függetlenül és szabadon rendezí hazánk ügyeit. Egyházunkról is lehullottak a rabság bilincsei, melyekkel az elmúlt évtizedben céltudatosan, az egyházi vezetőség segítségével akarták elsorvasztani... a démonikus erők uralma népünk és egyházunk felett a napokban szemmel láthatóan megszűnt... Ugyanakkor úgy érzem, megszűnt az értelme annak, hogy továbbra is részt vegyek egyházunk vezetésében s a magam részéről is hozzájárulok ahhoz, hogy egyházunk szabadon rendezkedhessen be az új korszakban”.

A püspök lemondólevele aggálytalannak volt tekinthető, hisz semmi olyan adat nem merült fel, hogy kényszer hatása alatt történt volna. Egyébként, ha kényszer hatása alatt keletkezik, bizonyára nem ilyen tartalommal írta volna meg.

Vető Lajos lemondását követően az Egyházegyetem Tanácsa 1956. december 12-én tartott ülésén megállapította, hogy Túróczy Zoltán lemondása kényszer hatása alatt történt, így azt érvénytelennek nyilvánította és mentesítette őt a hátrányos jogkövetkezmények alól.

Az északi egyházkerületben kiírt választások kapcsán Túróczy Zoltánt a 285 érvényes szavazatból 238 szavazattal 40 ellenében az északi egyházkerület püspökévé választották, és 1957. február 6-án az Egyházügyi Hivatal képviselőjének a jelenlétében Ordass Lajos püspök hivatalába beiktatta.

Túróczy Zoltán áldásos működését alig egy évig végezhetette, 1957. december 19-én újra félreállítására került sor oly módon, hogy az Elnöki Tanács az 1957. évi XXII. tvr.-re hivatkozással nem ismerte el Vető Lajos lemondását joghatályosnak, és ennek alapján az északi egyházkerület presbitériuma megállapította ugyan, hogy sajnálatos ellentmondás van az ugyancsak állami jóváhagyással bíró egyházi törvényekkel szemben, de végül is nem utasította el az államhatalom durva beavatkozását, és ezzel részesévé vált egy törvénytelen határozatnak, amely Túróczy Zoltán püspöki tisztségétől való megfosztását eredményezte. (Az 1576-8. sz. alatti jegyzőkönyv tanúsága szerint dr. Fekete Zoltán rangidős egyházmegyei felügyelő, egyházkerületi felügyelő-helyettes és Halász Béla rangidős esperes elnökölete alatt: Szabó József ny. püspök, egyházkerületi főjegyző, Bácsi Sándor, Megyer Lajos, Mesterházy Ferenc, Ruttkay Árpád, dr. Schulek Tibor, Várady Lajos és dr. Vidonyi Sándor egyházkerületi presbiterek vettek részt a határozathozatában. Említést érdemel, hogy dr. Borostyánkői László világi főjegyző, Karsay Zoltán, dr. Rédey Sándor és dr. Sömjéni Miklós presbiterek, valamint dr. Velsz Aladár

kerületi ügyész nem vettek részt az ülésen, sőt Mády Zoltán felügyelői tisztéről 1957. december 11-én lemondott.)

Túróczy Zoltán Mihályfi Ernőhöz írt levelében – akit egyébként Ordass Lajos sohasem ismert el egyetemes felügyelőnek –, megállapította, hogy „ezt az intézkedést súlyos egyházi sérelemnek tekintem. Épp ezért bármennyire is tisztelettel meghajlok a törvény előtt, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy én magamat továbbra is az északi egyházkerületnek az állam előzetes jóváhagyásával az egyház törvényei szerint szabadon megválasztott s állami asszisztenciával beiktatott püspökének tekintem. A törvényerejű rendelet hatalmával szembe nem helyezkedem, ellene nem lázítok s jogfenntartással, ma elhagyom a püspöki hivatalt.”

Az az „egyetemes felügyelő”, akinek legfőbb kötelessége lett volna védeni egyházát, azt elárulta, és szolgai módon végrehajtotta a politikai okokból hozott állami parancsot. Olyan valakinek a püspöki tisztségbe történő visszahelyezésére adott utasítást, aki jogérvényes lemondása következtében megszűnt püspök lenni.

Később is folytatódott a dezinformáció Túróczy püspök ellen. Ennek egyik megnyilatkozása volt a Lutheránus Világszövetség 1963. évi helsinki világgyűlése, melyen díszdoktorrá akarták avatni a finnek nagy barátját, melyre azonban nem kapott útlevelet. A sajtókonferencián viszont Káldy Zoltán csodálkozásának adott hangot, hogy olyan valakinek adományozták a díszdoktorátust, akit háború bűntett miatt elítéltek (ezt eredetileg Ordassra is mondta, de később helyesbítették). „430 olyan lelkész van nálunk – mondta a Helsingin Sanomat szerint (1963. augusztus 3. szám) –, akik esőben és napsütésben dolgoznak, miért éppen Túróczy?” Egyébként „egyházunk ebben az ügyben, ti., hogy Túróczy nem kapott útlevelet, egyetért az állammal.” Azt hiszem, nem kell kommentálni, ha valaki azt állítja, hogy másvalakit elítéltek háborús bűntett miatt, és ezt nem támasztja alá jogerős ítélet, hogy ez milyen bűncselekmény.

A fenti tényállás alapján Túróczy Zoltán jogutódjának, dr. Manninger Jenőnének a képviselőjében annak megállapítása iránt terjesztettem elő kereseti kérelmet, miszerint állapítsa meg a bíróság, hogy az Északi Egyházkerület Presbitériumának 1957. december 19-i határozata Túróczy Zoltánnak a püspöki székből történő eltávolításával kapcsolatban törvénysértő és ezért semmis, továbbá annak a megállapítását is kértem, hogy a püspök haláláig, vagyis 1971. november 22-ig az északi egyházkerület törvényes püspöke volt.

A kerületi ügyész a kereseti kérelemnek csak a második felét találta alaposnak, minthogy a hivatkozott zsinati törvény 1. §-ában elvi élel mondta ki a jogszabállyal ellentétes egyházi intézkedések semmisségét.

A bíróság dr. Ábrahámné Szollár Gyöngyi tanácsa kereseti kérelmünknek helyt adott, és a presbitérium 1957. december 19-i határozatát megsemmisítette, és megállapította, hogy Túróczy Zoltán haláláig az egyházkerület püspökének tekintendő. Ez a contrario nyilván azt jelenti, hogy Vető Lajos püspöksége törvénytelennek minősül.

A bíróság elrendelte az ítéletnek – jogerőre emelkedés után – a sajtóban és a szószékről történő közzétételét, ellenben annak akadályát látta, hogy hivatalból megküldje az ítéletet a finn evangélikus egyház külügyi hivatalának.

A bíróság nyilván azért nem állapította meg személyreszólóan a presbiterek felelősségét a törvénysértő határozat meghozatalánál, mert ezzel túlterjeszkedett volna a törvény rendelkezésén, amely szerint a bíróság feladata csupán a jogszabályt sértő határozatok megsemmisítése, pedig nyilvánvalóan ennek lenne nevelő hatása. Az az egyház, amely elfelejtette vagy megtagadta múltját, vagy engedte, hogy azt meghamisítsák s így elvegyék tőle, annak tagjai sohasem lesznek otthon saját egyházukban.

Túróczy Zoltán háromszori félreállítása is igazolja azt a lényeget látó megállapítást, hogy „az egyházat kívülről nem lehet elpusztítani, csak belülről; csak belső árulók pusztíthatják el. Az egyháznak tehát a hitehagyó emberek a legnagyobb ellenségei, mert az igazi pusztítást ezek végzik”.

*

„A Krisztusban szabaddá lettiink törvénytől, büntőtől, haláltól, ördög hatalmától és a pokoltól. Mert amiképpen Isten haragja nem rettent többé, hiszen Krisztus megszabadított tőle, ugyanígy a törvény és bűn sem vádolhat vagy kárhoztathat.”

Luther Márton

id. Magassy Sándor

A krisztocentricitás korlátai és távlatai

Gondolatok Luther „Négy vigasztaló zsoltár Mária magyar királynéhez” c. munkájával kapcsolatban

A *Magyarországi Luther Szövetség* legújabb köteteként 1996-ban – valójában 1997-ben – került ki a sajtó alól Luther „Négy vigasztaló zsoltára, 1526”, melyet Böröcz Enikő fordított magyarra. Hetven évvel ezelőtt már megjelent egy fordítás Vértesi Zoltán magyarbólyi lelkész – a *Lelkipásztor* szakfolyóirat alapítója és első szerkesztője – gondozásában. Luther bevezető ajánlásából kiderül, hogy e négy zsoltár magyarázata két okból indult el Buda, illetve Pozsony felé. Egyrészt azért, mert a wittenbergi reformátorhoz érkező hírek szerint Mária magyar királynő pártolja a reformációt országában, másrészt pedig azért, mert a mohácsi csatamezőn 1526. augusztus 29-én bekövetkezett katasztrófa – II. Lajos király halálával – olyan személyes és közösségi helyzetet teremtett, melyben indokolt Isten vigasztaló szavaira figyelni. Így a különösen időszerűnek vélt zsoltárok: – a 37., 62., 94. és 109. – a lelki erősítés szolgálatát végezhetik el a megszorodottak, kétségessékedők, elcsüggedtek szívében. Kérdés azonban, hogy ezt a célt a kiválasztott négy zsoltár, és a hozzákapcsolt magyarázat el tudta-e végezni. Az is kérdés, hogy ennek a 470 évvel ezelőtt keletkezett iratnak 70 év utáni újrafelfedezése és újra nyilvánosság elé bocsátása milyen célhoz segíti a szomorúakat, vigasztalásra szorulókat, vagy akár csak a kérdések, a lutheri problémalátás iránt érdeklődőket?

Jutta Hausmann bevezető tanulmánya a 109. zsoltár fordításával és magyarázatával foglalkozik. Benne ugyanis egy sor zsidóellenes kitétel olvasható. A probléma nemcsak azért izgalmas, mert a Holocaust szörnyű XX. századi emlékeit egyetlen *tisztességes* ember, s különösképpen egyetlen *keresztény* ember sem feledheti, s minden valóságos vagy akár csak vélt antiszemita megnyilvánulást kritikusan kell fogadnia, hanem azért is, mert Luther – elsősorban a záró 109. zsoltár magyarázatában – a zsidó nép középkorig terjedő sorstragédiájában a keresztre juttatott Jézus haláláért kijáró isteni büntetés bekövetkezését látja. A problémát súlyosbítja, hogy Luther teológiájának, benne írásmagyarázatának alapelve a „was Christum treibt” („a Krisztusra mutató”), vagyis a krisztocentricitás volt, s ezen az alapon a 109. zsoltárt Krisztus panaszdalaként kezelve, a benne foglalt rettenetes átkokat Krisztus kijelentéseiként értékelte.

Ha a négy zsoltár magyarázatában a „vigasztalást” keressük, akkor azt abban az általános tételben találjuk meg, mely szerint Isten az igaz ügyért szenvedőket megjutalmazza, a gonosz ellenséget pedig megbünteti. Feltűnő, hogy olyan klasszikusnak nevezhető zsoltárversekkel kapcsolatban is, mint pl. a 37. zsoltár 5. verse – „Hagyd utadat Istenre, majd Ő teljesíti” –, alig pár soros magyarázatot kap az olvasó, melyben az egzegéta inkább a henyéléstől óv, semmint az Istenben való bizodalom, a Rá való hagyatkozás áldásáról elmélkednék. Különösen fájdal-

masnak érzem azt a hiányt, amely a Krisztusra mutató elmaradásából adódik. Hiszen az istenkapcsolat rendezésének azért a „ráhagyatkozás”, a „bizalom” (fiducia) az egyetlen lehetséges módja, mivel „a hit a Krisztusra tekint” és az Ő érdemébe kapaszkodik. Nemcsak itt, de a négy zsoltár más helyein sem került markánsan homlokterbe az a tény, hogy mostoha, üldözésekkel teli keresztyén életünkben egyedül „Krisztus a mi vigaszunk”. Helyénvaló magyarázatot, igaz mentséget persze lehet találni abban, hogy Luther „korának gyermeke”, s előítéletektől, másfél évezredes bűnbakszemlélettől ő sem volt mentes. Ennek szem előtt tartásával együtt is szerfelett fájdalmasnak érzem, hogy egy – úgy tűnik – helyenként mesterségesen is szított „anti-antiszemita” propagandakampány idején olyan Lutherral, méghozzá mint írásmagyarázóval találkozunk, aki védelemre szorul, s akinek magatartását magyarázgatnunk kell.

A „was Christum treibt” („ami a Krisztusra mutat”) elv ugyanis nem akkor érvényesül, amikor Dávidot Krisztussal azonosítjuk, s az ószövetségi átokzsoltár mondanivalóját minden további nélkül áttesszük a mindenkori „mába”, hanem akkor, amikor az „igazat” mondjuk ki és képviseljük igeértésünkben és prédikációinkban, illetve teológiánkban. Jézus ugyanis maga mondja: „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6). Ez pedig azt jelenti, hogy csak az „igazság” krisztocentrikus. Csak a tartalom helyénvaló értelmezése „mutat Krisztusra”, nem pedig a formális hasonlóság vagy éppen a belemagyarázó indulat. Annál kell megmaradnunk, amit a problematikus 109. zsoltár 22. versének magyarázatában olvasunk: „Ők – (azaz: „ellenfeleink”) – csak tomboljanak, gyilkoljanak, ahogy akarják, én Nála mégis biztonságban és hatalmas védelemben vagyok. Mert Isten az én oltalmam. A mi tanításunknak meg kell maradnia, az ő kitalációinak el kell pusztulniuk, mert Isten a mi oltalmunk. Így mi is bizonyosan megmaradunk Nála, akár itt vagy odaát. Mert Istenünk a mi menedékünk, Akihez ragaszkodunk és Akiben biztosak vagyunk”. Az a hang csendül fel itt, ami himnuszunkat, az „Erős várunk”-at is meghatározza, ami helyesen és valóságosan „mutat a Krisztusra”, s amelyben nem a korlátja, hanem a távlata tárul fel a krisztocentricitásnak.

Böröcz Enikő gondos fordító munkája mindazonáltal nem káros és nem hiábavaló. A nemzeti aktualitáson túlmenően ugyanis alkalmunk van annak felmérésére, hogy reformátorunk nem emberfeletti „hérosz”, hanem – óriási tudása és isteni ihletettsége mellett is – társunk és testvérünk az emberi esendőségben. Bizony igaza van Pálnak: „Kincsünk cserépedényben van” (2 Kor 4,7), s éppen ezért Isten csodája a „kincs” megmaradása. A „Négy vigasztaló zsoltárnak” ebben a felismerésben van a legnagyobb, kétségbe nem vonható és el nem vehető vigasztalása.

Dóka Zoltán

Levél a Lutherische Welt-Information Szerkesztőségének Genfbe

Bag, 1997. április 23.

Kedves Testvérek!

Az LWI 24/96. számában beszámoló olvasható „Emléktábla Ordass Lajosnak, a 'mártírpüspöknek'” címmel s benne összefoglaló magyarázat „az 'Ordass-eset' háttéréről”. Ehhez az anyaghoz, amely véleményem szerint fontos pontokon nem felel meg az igazságnak, szeretnék néhány megjegyzést fűzni, és Önöket arra kérni, hogy korrekcióimat közöljék az LWI-ben.

1. Az LWI szövegében ez áll (17. o.): „Ishmael Noko, a Lutheránus Világszövetség főtitkára, beszédében üdvözölte azokat a lépéseket, amelyeket a Magyarországi Evangélikus Egyház és a magyar kormányzat tettek az elmúlt években, és amelyek a múlt évben végül Ordass püspök hivatalos rehabilitációjához vezettek.” Ezzel szemben a Magyarországi Evangélikus Egyházban (MEVE) közismertek a következő tények: állami részről Ordass püspök rehabilitációja már 1990 júniusában hivatalosan megtörtént. Az egyházi rehabilitációt azonban csak 1995. október 3-án mondta ki az egyházi bíróság. A közbeeső időben tehát a magyar kormánynak már nem kellett lépéseket tennie. Az egyházvezetőség viszont az öt év folyamán sok lépést tett, csak éppen nem Ordass püspök rehabilitációja érdekében, hanem ellene. A rehabilitáció kezdeményezése nem tőle, hanem az Ordass-családtól és annak jogi képviselőjétől, dr. Boleratzky Lóránd professzortól indult el. Amikor az egyházvezetőség már nem tudott kitérni a család követelése elől, akkor történt meg a bírósági eljárás. De hogyan? Az ügyész hangsúlyozott követelése ellenére a meghozott bírósági ítéletből kimaradt egyebek mellett a legfontosabb konzekvencia is, nevezetesen hogy Káldy Zoltán püspökké választása és püspöki tevékenysége törvénytelen volt. Ez a kihagyás bár elfogadhatatlan, érthető. Ugyanis e konzekvencia nyilvános deklarálása két további konzekvencia nyilvános elismerését jelentette volna. Először: hogy a mai egyházvezetés, amelynek tagjai kevés kivétellel az egykori Káldy-adminisztráció köréhez tartoztak és onnan érték el mai pozícióikat, ugyanúgy törvénytelen. Másodszor: hogy a Lutheránus Világszövetség 1984-ben Budapesten törvénytelen püspököt választott elnökévé.

2. A következő mondat sem felel meg az igazságnak: „A Lutheránus Világszövetség magatartása Ordass püspök iránt 1958. június 30. óta változatlan maradt.” (17. o.) Ellenkezőleg! A Lutheránus Világszövetség azáltal, hogy hivatalos kapcsolatba lépett a törvénytelen Káldy püspökkel és az ő adminisztrációjával, Ordass püspököt és vele az egész magyarországi lutheránus egyházat cserbenhagyta. Ha a Világszövetség mai vezetősége jó lelkiismerettel akarja lezárni az 50 esztendő, ezt a fájdalmas tényt nem szabad elhallgatnia, még kevésbé tagadnia, hanem alázattal és bűnbánattal el kell ismernie.

3. Az LWI beszámolójában figyelemre méltó ellentmondás található (18. o.). Harmati szerint a 90-es évek kezdetén „az események még túl frissek és túl komp-

lexek voltak ahhoz, hogy objektíven meg lehetett volna azokat ítélni." Ennek ellenére ez az objektív megítélés már 1990. május 17-én sikerült a Déli Egyházkerület Presbitériumának, amelynek ülését Harmati mint egyik elnök vezette. Az LWI által idézett szövegben csupán egyetlen mondat nem helyes: „Ebben a rezsimben egyházunk a rezsim kiszolgálója lett...”. Nem! Nem egyházunk, hanem az egyházvezetőség, amelynek genfi képviselője és informátora – Nagy Gyula után és Görög Tibor előtt – hosszú évekig éppen Harmati Béla volt. Ezért „túl frissek” és „túl komplexek” az események az ő számára, de nem egyházunk számára. Egyházunk többsége nem kiszolgálója volt a rendszernek, hanem védtelen, kiszolgáltatott áldozata a rendszer brutalitásának és határtalan embertelenségének.

4. A beszámoló második része is több tévedést tartalmaz, amelyeket korrigálni kell (18–19. o.).

- Az Ordass püspök és az állam közötti konfliktus nem „Ordass-eset” volt, vagyis nem Ordass magánügye, hanem az evangélikus egyház és az egyházellenes rezsim konfliktusa. A beszámolónak ez a fogalmazása emlékeztet a pártállam és kollaboránsainak hangjára.

- Az egyházi különbírótság 1950. április 1-jén Ordass püspököt nem „nyugállományba helyezte”, hanem elmozdította püspöki hivatalától. Ezt az ítéletet azonban ő soha nem ismerte el törvényesnek, és soha nem tartotta magát nyugdíjasnak.

- Ordass püspök püspöki tisztéről soha, 1956 októberében sem „mondott le”. Az akkori megállapodás kizárólag arra vonatkozott, hogy addig, amíg az állam a törvénytelen Dezséry püspököt „meneszti” (akkori kifejezés állami oldalról!), ő tanárként a Teológiai Akadémián előadásokat fog tartani. Ez azt is jelenti, hogy Ordass püspök saját tisztébe való visszatérése után nem volt Dezséry „utódja” (19. o.).

- 1957 januárjában Ordass püspököt nem „választották meg az egész magyarországi lutheránus egyház fejévé”. Ilyen státus akkor nem létezett a Magyarországi Evangélikus Egyházban. Az ún. „püspök-elnök” címet csak később vezette be a kollaboráns egyházvezetőség. A centralizációnak ez a még ma is használt címe (lásd 17. o.!) teljesen ellentmond a Magyarországi Evangélikus Egyház joghagyományának.

- A beszámoló utolsó mondata sem felel meg az igazságnak. Tisztéből való másodszori eltávolítása (1958) után Ordass püspöknek semmiféle hivatalos kapcsolata nem volt sem az Egyházak Világtanácsával, sem a Lutheránus Világszövetséggel, amely a kollaboráns egyházvezetőség kedvéért őt a nyilvánosság előtt teljesen elhallgatta, sőt ellefejtette.

- Szeretnék utalni a közölt fényképre is. Jelképesnek találom: középpontban a mai törvénytelen egyházvezetés két főalakja látható, nyugati testvérekkel körülvéve. Nem látható viszont a beszámolónak címet adó emléktábla. Nem emlékeztet ez a kép az 1984-ben Ordass püspök sírjánál történt jelenetre?

Végül megemlíthetem, hogy az „Ordass Lajos Baráti Kör” folyóiratának, a „Keresztény Igazság”-nak a szerkesztősége ezzel a levéllel maradéktalanul egyetért.

Testvéri köszönettel:

Dóka Zoltán s.k.
ny. ev. lelkész

Részlet Rőzse István *A halál árnyékának völgyében* című könyvéből

Összeomlott a négy kerület, megszüntették a kül- és belmissziói szolgálatokat, gyülekezetek összevonása történt, és lehetne még folytatni a szomorú sort. A „politikai reakciótól mentes hitvalló álláspont” kimondása hiába lehetett őszinte, ennek a kimondására a pártállami hatalomnak volt szüksége, hogy megkezdhesse szálamitaktikáját az evangélikus egyházban is, leválasztva először azokat, akiket a hitvalló álláspontjuk mellett „reakciósoknak” lehetett bélyegezni, és ez nem hogy testvérietlenül és szeretetlenül ment végbe, hanem embertelenül, antihumánusan, antidemokratikusan. Nem hiába emlegette állandóan dr. Reök Iván a várható véres eseményeket, néha bibliaórai és imaórai közösségeket az egyházból; hogy nem tudott segítségére lenni a szétszórt diakonisszáknak..., s emellett a napi pártpolitika állandó emlegetésével hány gondolkodó keresztényt tántorítottak el a gyülekezeti közösségtől, és botránkoztatott meg; és hogy mennyire nem volt segítségére az úzött vaddá váló egyháztagnak (többek között például a régi értelmiségieknek, kulákoknak és deklaszált elemeknek) és érdekes módon a munkásoknak. Ha volt élet az egyházban, az gyülekezeti szinten volt és a nagyot mondó egyetemes egyházi emberek ellenére, csak az ÚRnak nagy kegyelméből.

A történeti feldolgozás alapján remélem, hogy sikerült tisztázni dr. Keken András és id. Kendeh György lelkészeket és bemutatni az ellenük előkészített kirakatper hamisságát.

Ma már tudjuk, hogy mártír példájuk mellé, az eddig is ismerteken kívül, még sok más, ma még ismeretlen példa is felsorakoztatható, amelyekre jelen vizsgálódásunk sajnos nem térhet ki.

Többek között az evangélikus egyház újuló életének ilyen nehezen történő formálódása okát abban is kereshetjük, hogy még mindig tisztázatlan dr. Keken András és id. Kendeh György szenvedése is. Nem a rehabilitálásra, vagy annak elmaradására gondolok most elsősorban, hanem a tisztázódás elmaradására, hogy ezek a lelkészek hitükért szenvedtek és ilyen szenvedésre mindnyájunknak számítani kell, ha a XX. században, vagy ha az Úristen megengedi a következő évezredben, Jézus tanítványai akarunk maradni. Természetesen a társadalmi, történelmi folyamatokat és a különböző élethelyzeteket meg lehet ideológizálni, de ezekben szólít meg minket is Jézus Krisztus: „Vajon ti is el akartok menni?” (Jn 6, 67). A „ti” megszólítás egykor a „tizenkettőt”, ma az evangélikus egyházban élő keresztényeket is jelenti. Jelen vizsgálódásunkkal két evangélikus lelkész testvérünknek a Jézus Krisztus kérdésére adott válaszát ismerhettük meg.

A dr. Keken András és id. Kendeh György ellen 1950-ben tervezett koncepciók pert tárgyaló kötet ismertetésére őszi számunkban visszatérünk.

A szerkesztő

Zusammenfassung

Unsere Sommerfolge beginnt mit der Meditation von Lajos Ordass aufgrund Joh. 1,40. Darauf folgt Rudolf Bultmanns Predigt – in verkürzter Übersetzung –, die er 1936 aufgrund der Areopagus-Rede des Apostels Paulus gehalten hat. Wir setzen ein Denkmal dem im vorigen Jahr verstorbenen dänischen Freund unserer Kirche und Heimat, Jørgen Glenthøj, mit den ihn würdigenden Zeilen von György Kendeh sen. und mit der Studie des dänischen Theologen: „Warum musste Jesus sterben?“ Darauf folgt der erste Teil der Studie des berühmten Professors der Harvard Universität Helmut Koester mit dem Titel: „Der historische Jesus und der Kyrios Christos Kult“. László Terray berichtet über das im Besitze der Internationalen Ordass Stiftung befindlichen Schrift- und Buchmaterial. György Pósfay befasst sich mit dem späteren Lebenslauf einiger Zeitgenossen, die mit Bischof Ordass in Verbindung waren, (erster Teil). In einer kurzgefassten Studie fügt Lóránd Boleratzky Bemerkungen zur Rehabilitation von Bischof Zoltán Túróczy hinzu. In unserer Buchrezension teilt Sándor Magassy sen. seine Gedanken mit dem Leser im Zusammenhange mit der ungarischen Übersetzung von Luthers Vier tröstenden Psalmen, unter dem Titel: „Zäune und Perspektiven der Christozentrität“. In der Dokumentanspalte bringen wir den von Zoltán Dóka an die Redaktion der LWI gerichteten kritischen Brief bezüglich des Berichtes über die Weihe der Budapester Ordass-Gedenktafel.

Summary

The Summer issue of our periodical opens with a meditation from Lajos Ordass based on John 1,40. Following this we can read a sermon from Rudolf Bultmann – in shortened translation –, which he held in 1936 on the basis of apostle Paul's speech before the Areopagus. Appraising words from György Kendeh sen. and the Danish theologian's own study (Why Did Jesus Have to Die?) recall the memory of Jørgen Glenthøj, friend of our church and country, who died last year. Next we can read the first part of the study of Helmut Koester, the noted professor of Harvard University titled The Historical Jesus and the Cult of the Kyrios Christos. The writing of László Terray gives account of the text and book material which is in the possession of the International Ordass Foundation. György Pósfay writes about the later life of some contemporaries who were in contact with bishop Ordass. Here we publish the first part. Lóránd Boleratzky comments on the rehabilitation of bishop Zoltán Túróczy in his essay. In our bookreview Sándor Magassy sen. shares his thoughts with us in his Limits and Perspectives of Christocentrism concerning the Hungarian translation of Luther's Four Comforting Psalms. In our Documents column we bring Zoltán Dóka's critical letter to the editorial of the LWI concerning their news-release about the unveiling of the Ordass memorial tablet in Budapest.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Boleratzky Lóránd egyet. magántanár	Budapest
† D. Dr. Bultmann, Rudolf professzor	Marburg (Németország)
D. Dóka Zoltán ny. lelkész	Bag
† Lic. Glenthøj, Jørgen ny. esperes	Dánia
id. Kendeh György ny. lelkész	Budapest
D. Dr. Koester, Helmut professzor	Cambridge (MA. USA)
id. Magassy Sándor ny. lelkész	Sikátor
† D. Ordass Lajos püspök	Budapest
Dr. Pósfay György ny. lelkész	Genf (Svájc)
D. Terray László ny. lelkész	Råde (Norvégia)

Szeretettel hívjuk fel kedves Olvasóink figyelmét az Ordass Lajos Baráti Kör
alábbi kiadványaira:

Ordass Lajos: Akikkel az Úton találkoztam	400,- Ft
Ordass Lajos: Gondolatok a Filemonhoz írott levél olvasása közben	100,- Ft
Rózse István: A halál árnyékának völgyében	500,- Ft
Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből (4. kiadás)	600,- Ft

A „Keresztyén Igazság” évi előfizetési díja 400,- Ft + 100,- Ft postaköltség.

Egy szám ára 100,- Ft. Külföldre 10,- DM.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör
1114 Budapest, Bocskay út 10.

